

Yoksulluğun Tanımı ve Nedenleri Üzerine Soybilimsel Çözümleme¹

Artum DİNÇ²

ORCID: 0000-0001-9942-4847

Vildane ÖZKAN³

ORCID: 0000-0002-1534-9948

DOI: 10.54752/ct.1766775

Öz: Bu çalışmada, yoksulluğun tanımı ve nedenleri farklı paradigmatik yaklaşımlar bağlamında incelenerek, bu yaklaşımların söylemsel temellerinin soybilimsel sorgulama yöntemi ve eleştirel söylem analizi tekniği uygulanarak açığa çıkarılması amaçlandı.

Nitel araştırma modeli kullanılarak *veriler* yoksulluğun tanımı ve nedenlerini içeren temel kuramsal çalışmaların incelenmesiyle toplandı. *Bulgular*, toplanan veriler *soybilimsel sorgulama* ve *eleştirel söylem analizi* süreçlerinden geçirilerek elde edildi. Analiz süreci sonucunda, farklı evren açıklama modellerine ilişkin bilgi-iktidar ilişkileri çerçevesinde yoksulluğun tanımlanma ve nedenselleştirme biçimleri sınıflandırıldı.

¹ Çalışma, “Yoksulluğun Soybilimi” başlığıyla 20-22 Eylül 2023 tarihinde Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nün ev sahipliğinde düzenlenen 10. Ulusal Sosyoloji Kongresi’nde sunulmuş, sadece özet şeklinde kongre kitapçığında yayımlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, artumdinc@hotmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, vildaneozkan@gmail.com

DİNÇ, A., ÖZKAN, V., (2026) “Yoksulluğun Tanımı ve Nedenleri Üzerine Soybilimsel Çözümleme”, Çalışma ve Toplum, Sayı: 89, C.2, s.807-842

Bu makale, Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC-BY 4.0) şartları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir. Bu lisans, orijinal yazar ve kaynak belirtildiği sürece, herhangi bir ortamda sınırsız kullanım, dağıtım ve çoğaltmaya izin vermektedir. Bkz. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Makale Geliş Tarihi: 16.08.2025- Makale Kabul Tarihi: 06.02.2026

Bulgular, alt kültür eksenli davranışçı, piyasa rasyonalitesi eksenli işlevselci ve üretim ilişkileri eksenli çatışmacı yaklaşımların temsilcilerini, tanımlama ve nedenselleştirmelerini, temel kavramlarını ve varsayımlarını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Ayrıca, her yaklaşımın güçlü ve zayıf yönleri, metodolojik sınırlılıkları ve söylemsel işlevleri eleştirel söylem analizine tabi tutularak yorumlandı. Özellikle işlevselci ve neoliberal söylemler çerçevesinde yoksulluğun depolitize edildiği, bireysel sorumluluk ve piyasa rasyonalitesinin vurgulandığı; çatışmacı yaklaşımlarda ise yapısal nedenlerin görünür kılınmasına rağmen mikro düzey farklılıkların göz ardı edildiği tespit edildi.

Sonuç bölümünde çok boyutlu, tarihsel, dizgesel ve söylemsel bir olgu olarak yoksulluğun nesnel bir biçimde nedenselleştirilip tanımlanabilmesi için bütüncül, çok katmanlı ve eleştirel sorgulamayla analiz edilmesi gerektiğinin altı çizilerek akademik çalışmalarda yoksullar ve yoksulluğun görünümülerinden ziyade *yoksullaştırma* süreçlerine yönelmenin daha isabetli olacağı vurgulandı.

Anahtar Sözcükler: Yoksulluk, Soybilim, Eleştirel söylem analizi, Yoksullaştırma.

Genealogical Analysis on the Definitions and Causes of Poverty

Abstract: This study aims to analyze the definitions and causes of poverty within the framework of different paradigmatic approaches, and to uncover their discursive foundations through the application of genealogical inquiry and critical discourse analysis.

A qualitative research design was employed. Data were collected through a systematic review of seminal theoretical works addressing the definition and causes of poverty. The collected data were examined using genealogical inquiry and critical discourse analysis. These analyses processes enabled the classification of definitional and causal framings of poverty in relation to the knowledge–power relations embedded within distinct explanatory models of the social world.

The analysis compares subculture-oriented behavioral, market-rationality-oriented functionalist, and production-relations-oriented conflict approaches, outlining their main proponents, definitions and causal explanations, core concepts, and key assumptions. Critical discourse analysis revealed that functionalist and neoliberal discourses tend to depoliticize poverty by emphasizing individual responsibility and market rationality, whereas conflict approaches highlight structural causes but often overlook micro-level heterogeneity. The strengths,

weaknesses, methodological limitations, and discursive roles of each approach are discussed in depth.

The conclusion highlights that poverty, as a multidimensional, historical, systemic, and discursive phenomenon, can only be objectively defined and explained through a holistic, multi-layered, and critically interrogative analysis. It emphasizes that academic studies should focus on the processes of impoverishment rather than on the poor and the manifestations of poverty.

Keywords: Poverty, Genealogy, Critical discourse analysis, Impoverishment.

GİRİŞ

“Tanımlama zaafı, onu merhametli bir cani
ve uysal bir kurban haline getirmiştir”
(Cioran, 2003: 12).

Yoksulluk, modern toplumların yaygın ve süregelen özelliklerinden biridir. Üretkenlikteki artış, küresel zenginlik ve teknolojik ilerlemeye rağmen, farklı sosyo-ekonomik bağlamlarda *yoksulluğun* devam etmesi ve derinleşmesi *çözülmeyen bir paradoks* olarak yaygın toplumsal sorunların içinde yerini korumaktadır. 6-8 Eylül 2000’de New York’ta düzenlenen BM Milenyum Zirvesinde 189 ülke tarafından kabul edilen Milenyum Hedeflerinin temel amacı, 2015 yılına kadar yoksulluğu yarıya indirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için yapılan plan, program ve uygulamalara karşın, Ocak 2022’de yayımlanan Oxfam raporu (Ahmed vd., 2022: 18-21 ve 36-37), küresel zenginliğin dağılımında makasın daha da açıldığını ve yoksulluğun yaygınlaştığını gösterdi.

O halde, yapılan yüzlerce akademik araştırma neticesinde ortaya konulan bilimsel bulgular, durum saptamaları ve istatistiksel veriler, yoksullukla mücadele girişimleri ve kalkınma programlarına karşın yoksulluk sorunu, neden hala –birkaç istisna dışında– çoğu toplumda öncelikli sorun olarak varlığını sürdürmektedir? Sorun yoksullukla mücadele stratejilerinde mi? Yoksa bu stratejilerin uygulanmasında mı? Ya da sorun yoksulluğun temel nedenlerinin belirlenmesinde midir ve buradan hareketle Bacchi’nin (2009: 1) de vurguladığı gibi “sorunun ne olarak gösterildiği veya yapılandırıldığı”, yani yoksulluğun tanımlanmasında mıdır? Olgunun, adsal tanımı “yoksulluk” mu, “yoksullaştırma” mı diye gösterilmeli?

Yoksulluk, yalnızca maddi kaynakların eksikliğiyle tanımlanabilecek nötr bir durum değil; toplumsal düzenin nasıl kurulduğu, hangi çıkar ilişkileri tarafından sürdürüldüğü ve bireylerin bu düzen içinde nasıl konumlandırıldığıyla ilişkili, çok boyutlu bir olgudur. Tarihsel olarak *yoksulluk*, kimi dönemlerde *ablaki bir zaaf*,

ekonomik başarısızlık ya da *kültürel yetersizlik* şeklinde değerlendirilerek farklı *bilgi-iktidar rejimleri* tarafından farklı biçimlerde anlamlandırıldı. Bu yönüyle yoksulluk, yalnızca bir “durum” değil, aynı zamanda bir *tanımlama pratiği* ve bir *söylemsel inşa* meselesidir de.

Bu bağlamda *yoksulluğun tanımı* son derece önemlidir. Çünkü farklı tanımlar, farklı *göstergeleri* temel alır. Bu da hangi toplumsal kesimlerin yoksul olup olmadığını belirler ve *yoksulluğun nedenlerini* farklı değişkenlere bağlar. *Yoksulluğun* bilimsel incelenmesinde *ekonomik değişkenler* elbette ki *gerek koşul* olarak hesaba katılmalı, fakat *yeter koşulu* da sağlar mı, sorusu da yanıtlanması gereken kritik bir sorudur. Yoksulluk aynı zamanda siyasi, hukuki, eğitsel, sağlıksal, mekânsal, yaşsal, toplumsal cinsiyet ve yaşam ölçünleri gibi *çok boyutlu olgulararası kapasiteye sahip toplumsal bir olgu* değil midir?

Bu çalışmada, kurulu düzeni çalıştıran ve yoksulluğu yeniden üreten temel *dizgesel dinamikler*⁴ ve *nedenler* tartışılmaktadır. Dahası, söz konusu dinamik ve nedenlerin birer *olağan, doğal ve normal* devinimler olarak varsayıldığı paradigmalarda, ileri sürülen *tanımsal argümanların* yeter ve gerek koşulları sağlayıp sağlayamadıkları, kapsayıcı olup olmadıkları eleştirel sorgulamaya açılmaktadır. Dolayısıyla, yoksulluğu *bireysel sorumluluğa, liyakate, piyasa iş gücü ve rasyonalitelere, tekil vaka ve geliş geçici süreçlere, belirlenmiş kadere* bağlayan veya *kurulu düzen içinde düzeltililebilir bir kusur* olarak gören ve gösteren paradigmatik yaklaşımların *sorunsallaştırma, nedenselleştirme* ve *tanımlama* argümanlarının yeterliliği, kapsayıcılığı, nesnellığı ve geçerliliği *eleştirel söylem analizine (ESA)* tabi tutularak *soybilimsel sorgulama yöntemi* ile sorgulanmaktadır.

Yöntem

Çalışmanın konusu, kapitalist düzenin işlemlerini mümkün kılan *devindirici temel ilkeler* bağlamında, yoksulluğun *nedensel açıklamaları* ve bu açıklamalara dayanarak yapılan *tanımlamaları* ESA ile çözümlemektir. Bu bağlamda, *yoksulluğun işlevleri* ve *yoksullukla mücadele* süreçlerine ilişkin tartışmalar araştırma kapsamı dışında tutuldu.

Veriler, nitel araştırma modelinin alanyazın inceleme tekniği kullanılarak 10 Ocak – 11 Şubat 2025 tarihleri arasında toplandı. *Çalışmanın veri kaynağı*, yoksullukla ilgili farklı paradigmatik yaklaşımlar çerçevesinde alan yazınında çokça tartışılan *nedensel açıklama* ve *tanımlama biçimlerini* içeren temel kuramsal çalışmaları içerir. Literatür taraması sonrasında incelenen bu çalışmalar bulgular kısmında farklı paradigmatik yaklaşımlar çerçevesinde serimlenmektedir.

⁴ 1. Meşrulaştırılıp dokunulmaz kılınan *özel mülkiyet*, 2. *Sermaye birikimi*, 3. Eşit olmayan serbest piyasa koşullarında *rekabet* ve 4. *Yaratıcı yıkım* (Joseph Schumpeter, 1942. *Capitalism, Socialism and Democracy*).

Bulgular, araştırma verileri kapsamında yoksullukla ilgili incelenen kuramsal metinlerin dayandırıldığı *paradigmatik yaklaşımlara göre* yapılan analitik *sınıflandırma* süreci sonucunda yapılandırıldı. Paradigmatik eğilimleri temelinde sınıflandırılan yoksulluk kuramlarının nedensel açıklama ve tanımlama biçimleri soybilimsel yaklaşım temelinde ESA ile sorgulandı.

Çalışmanın amacı, yoksulluğa ilişkin nedensel açıklamaları ve bu açıklamalara dayanarak yapılan *tanımlamaları soybilimsel yaklaşım* ve *ESA* çerçevesinde çözümlenmektedir. Dolayısıyla, yoksulluğun söylemsel yönünün nasıl şekillendiğini deşifre etmek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda çalışma, yoksulların kimler, yoksulluk türlerinin neler olduğunu veya nasıl ortadan kaldırılabileceğini sormak yerine; yoksulluğun nedensel açıklamaları ve tanımsal çerçevelerinin hangi bilgi rejimleri ve iktidar yapılarına dayandığının izini sürmeyi amaçlar. Ayrıca kimi nedensel açıklama ve tanımlamaların sermaye birikiminin yapısal şiddetini nasıl gizlediği açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın temel sorunu, yoksulluk olgusuna dair nedensel açıklama ve tanımlamaların, büyük ölçüde ideolojik varsayımlar doğrultusunda egemen söylemsel çerçeveler içinde inşa edilmesidir. Dolayısıyla yoksulluğun, tüm toplumsal-kültürel dizgeyi ilgilendiren yapısal bir sorun olarak değil, piyasa rasyonalitesi, alt kültür ve bireysel davranış eksenli tekil ve/veya geçici olaylar şeklinde ortaya çıkan –mikro ya da en fazla mezo ilişkiler düzleminde– kimi alt kurumsal dizgelerle sınırlı parçasal bir sorun olarak kavranması, *çalışmanın temel sorunu*nu oluşturur.

Bu çalışmada, soybilimsel yaklaşım ve ESA birlikte kullanılarak yoksulluğa dair tarihsel bilgi biçimleri ve bu bilgilerin söylemsel çerçeveleri tartışılmaktadır. Dolayısıyla *yoksulluğun* hangi paradigmatik yaklaşımlar içinde hangi nedenlere dayandırılarak *nasıl bilgi-iktidar nesnesine dönüştürüldüğü* çözümlenmektedir. Bu bağlamda araştırma, yalnızca var olan kuramları yeniden üretmek yerine, bu kuramların altında yatan *varsayımsal katmanları deşifre etmeyi* ve *yoksulluk tanımlarının politik-ideolojik arka planlarını açığa çıkarmayı* hedefler. Bu yönüyle çalışma, yalnızca sosyolojik bilgiye katkı sunmakla kalmaz, aynı zamanda *yoksulluğa ilişkin tanımsal ve nedensel açıklamaların söylemsel, ideolojik ve tarihsel boyutlarını görünür kılarak* sosyal politika, kalkınma stratejileri ve akademik söylem üretimi açısından da düşünsel bir müdahale alanı yaratır.

Yukarıdaki *gereçekler* doğrultusunda çalışma, yoksulluk olgusuna yönelik işlev ve sonuçlara değil, bu sonuçları mümkün kılan *nedensel açıklama ve tanımların nasıl inşa edildiğine odaklanan alternatif bir yaklaşım geliştirme* ve sosyolojik bilginin nesnelliği kadar *eleştirel sorumluluğu* da *ön plana çıkarma* çabası olarak düşünülebilir.

Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada yalnızca kavramsal çerçevenin tercih edilmesi, yöntembilimsel ve kuramsal olarak bilinçli bir tercihtir. Araştırmanın amacı, yoksulluk olgusuna dair farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde oluşturulan nedensel açıklama ve tanımlamaların, söylemsel ve ideolojik bir inşa süreci içinde nasıl biçimlendiğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda, belirli bir kuramsal modeli yeniden üretmektense, bu yaklaşımların mantıksal dayanakları, varsayımları ve epistemolojik sınırları eleştirel biçimde çözümlenmektedir. Soybilimsel yaklaşım ve eleştirel söylem analizi gibi yöntemlerin bilgi, iktidar ve çıkar ilişkilerini görünür kılama işlevi dikkate alındığında, kavramsal çözümlemeye dayalı bir yapı, bu araştırma açısından daha işlevsel ve tutarlı bir zemin sunmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğa ilişkin nedenselleştirme ve tanımlama biçimlerinin ardındaki ideolojik kurgu ve bilgi-iktidar düzenekleri, kuramsal bütünlükten çok, kavramsal derinlik temelinde sorgulanmaktadır.

Yoksulluk

Yoksulluğun, ekonomik göstergelerin ötesinde, toplumsal yapının örgütlenme biçimleri, iktidar ilişkileri ve ideolojik çerçeveler içinde şekillenen tarihsel bir inşa süreci olduğu söylenebilir. Bu yönüyle yoksulluğun *mutlaklık ve görelilik, nesnellik ve öznelilik, süreğenlik ve geçicilik, kırsallık ve kentsellik, birinci ve üçüncü dünya (Kuzey-Güney), gelir düzeyi ve alım gücü, cinsiyet (kadın, erkek ve erdişi⁵), yaş, bedensel bütünlük, insani ve hatta düşünsel* boyutlarıyla kapsamlı ve kesişimsel bir biçimde ele alınması gereken toplumsal bir sorun olduğu anlaşılmaktadır. Ancak literatürde yoksullukla ilgili çalışmaların önemli bir kısmında, olgunun disiplinler arası çok boyutlu doğası göz ardı edilerek ya bireysel yetersizliklere indirgenmekte ya da kurulu düzenin kaçınılmaz işlevsel sonucu olarak sunulmaktadır. Bu durum, *yoksulluğun* hem *tanımsal sınırlarını* hem de *nedensel temellerini* belirleyen söylemlerin sorgulanmaksızın yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Yoksulluğun tanımı üç açıdan önem arz eder:

1. Yoksulluğu ölçecek ölçütlerin standartlaştırılması,
2. Yoksulluğun nedenlerinin belirlenmesi ve
3. Yoksulluk sorununun çözümü için geliştirilecek politika ve yapılacak müdahalelerin belirlenmesi.

Farklı kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde yoksullukla ilgili yapılan tanımlamalar ayrıntılı olarak bulgular kısmında sunulacağından; burada genel, kapsayıcı ve elbette tartışmaya açık bir tanımlamanın yeterli olacağı

---

⁵ Cinsiyetlerarası (Intersexual)

düşünülmektedir. Buna binaen *yoksulluk*, yalnızca gelir yetersizliği ya da maddi kaynaklardan mahrumiyetle sınırlı olmayan, bireylerin temel insani ihtiyaçlara erişimini, toplumsal yaşamın ekonomik, kültürel, siyasal ve mekânsal alanlarına katılımını engelleyen *çok boyutlu ve yapısal bir sosyal dışlanma biçimi* olarak tanımlanabilir. *Yoksulluk*, bireysel yetersizliklerden ziyade, *üretim ilişkileri, iktidar yapıları ve ideolojik çerçevelerle biçimlenen tarihsel, toplumsal ve söylemsel bir inşa sürecinin* ürünüdür. *Yoksulluk*, geçici bir “durum” değil, belirli aktörler, kurumlar ve söylemler aracılığıyla *tanımlanan, yönetilen ve meşrulaştırılan* bir süreçtir. Bu yönüyle *yoksulluğun*, ekonomik eşitsizliğin bir belirtisi olmasının ötesinde, belirli toplumsal yapıların sürekliliğini sağlayan *ayrımçı ve seçici* mekanizmalarla bağlantılı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, *yoksulluğun tanımı* yalnızca istatistiksel göstergelere değil; aynı zamanda *sınıf, cinsiyet (kadın, erkek ve erdişir⁶), etnisite, yaş, birinci ve üçüncü dünya (Kuzey-Güney) şeklindeki bölgesel ayrımlar ve sığınmacı statüsü gibi ayrıştırıcı ve aynı zamanda kesişimsel kategoriler üzerinden işleyen iktidar ilişkilerine* de dayanır. Bu bağlamda *yoksulluğun*, aynı anda hem *nesnel koşullar* hem de *söylemsel temsiller* alanında var olan, hem *yaşanan* hem de *inşa edilen* kesişimsel bir olgu olduğu söylenebilir.

Soybilimsel Yaklaşım

Soybilimsel yaklaşım ilk kez Nietzsche, eleştirel bir felsefi *sorgulama yöntemi* olarak kullanır. O, soybilimi tarafsız, ardışık veya doğrusal bir köken tarihi olarak değil, ahlaki, kültürel ve felsefi değerlerin ortaya çıkışının ardındaki güç ilişkilerini, psikolojik mekanizmaları ve olası olayları açığa çıkarmak amacıyla, bir *eleştirel sorgulama yöntemi* olarak işlemselleştirir. “Ahlaki değerlerin eleştirisine ihtiyacımız var, öncelikle bu değerlerin değerini sorgulamalıyız ve bunun için bu değerlerin ortaya çıktığı, geliştiği ve değiştiği koşullar ve durumlar hakkında bilgiye ihtiyacımız vardır,” diyerek Nietzsche (2009: 6) soybilimsel yöntemin nasıl uygulanacağını örnekler. Soybilimsel yaklaşımla Nietzsche, kültürel değerlerin kökenlerini gizemden arındırıp yapısökümüne tabi tutar.

Nietzsche’den esinlenen Foucault (1977: 139-164) ileri sürdüğü *soybilimsel yaklaşımla*, toplumsal-kültürel olguların, kurumların, verili olan hakikat ve/veya gerçeklik anlayışlarının yapısökümünü yapar. O bu yaklaşımla söz konusu yapıların çoğu zaman tesadüfi keşifler sonucunda, güç, bilgi ve çıkar ilişkileri temelinde inşa edildiğine dikkat çeker. Soybilimsel yaklaşımla, incelenen toplumsal-kültürel olayı, olgu veya süreçleri meydana getiren değişkenler kendi öğeleri, bağlamı ve koşulları içinde aranır. Bu yaklaşımda verili olan tüm hakikat anlayışları kuşkucu sorgulamaya tabi tutulur.

⁶ Cinsiyetlerarası (Intersexual)

Soybilimsel yaklaşım uygulandığında, köken aranmaz ve tarihsel gelişmeler açıklanırken argümanlar süreklilik gösteren doğrusal ve belirlenimci bir ilerleme çizgisi üzerine inşa edilmez. Dahası, şimdiye nasıl gelindi, şimdinin inşasında hangi değişkenler etkili oldu gibi soruların yanıtı aranır. Foucault (1995: 30-31) Hapishanenin Doğuşu çalışmasında “Bu hapishanenin tarihini, kapalı yapısı içinde bir araya topladığı bedenin politik kuşatılmışlığını tüm boyutlarıyla birlikte yazmak isterim. Neden? Sırf geçmişe duyduğum ilgi için mi? Şayet geçmişin tarihini bugünden bakarak yazmak kastediliyorsa, hayır. Eğer *şimdinin tarihini* yazmak kastediliyorsa, evet” der.

Söylem

Söylem, yalnızca dilsel bir ifade biçimi değil; toplumsal gerçekliğin inşasında etkin rol oynayan bilgi-iktidar ilişkilerini içeren çok katmanlı *bir anlamlandırma dizgesidir*. Bu yönüyle söylem, belirli bir tarihsel, toplumsal ve ideolojik bağlamda inşa edilen, toplumsal dünyayı *kavrama, tanımlama ve düzenleme biçimidir*. Söylem, yalnızca bir anlatım düzlemi de değil; hangi olgunun “sorun” sayılacağını, hangi öznenin “yetkin” ve hangi çözüm yolunun “makul” veya “meşru” kabul edileceğini belirleyen normatif bir çerçevedir.

Foucault’ya (1972: 49, 135-140; 1980: 38-39, 47-48, 63-64, 70, 84, 93, 106) göre *söylem*, belirli bir *bilgi rejiminin* oluşmasını ve yayılmasını sağlayan, bilgi üretimiyle *iktidar ilişkilerini* birbirine bağlayan bir *pratikler bütünüdür*. Bu yönüyle söylem, yalnızca dilsel ifadelerden değil, aynı zamanda *kurumlar, normlar, uzmanlık alanları ve söyleyen öznelerden* oluşur. Söylem, “neyin gerçeklik” olarak kabul edileceğini, “ne söylenebileceğini”, “neyin bilgi sayılacağını”, “hangi öznenin konuşabileceğini”, “neyin kapsanacağını” ve “neyin dışlanacağını” düzenleyen *kurallar bütünüdür* (Foucault, 1981: 51-78).

Bilgi iktidar ilişkisi bağlamında Foucault (2000: 83) hakikati “keşfedilecek ve kabul edilecek hakikatler bütünü değil; doğru ile yanlışın birbirinden ayrıldığı ve doğruya birtakım spesifik iktidar etkilerinin yüklendiği kurallar bütünüdür” şeklinde tanımlar. Foucault (2000:84) iktidar dizgesi tarafından üretilip desteklenen ve onun etkisiyle döngüsel ilişki içinde olan bir “hakikat rejimi”ni yalnızca ideoloji ya da üstyapısal değil; kapitalizmin oluşumu ve gelişmesinin bir koşulu olarak niteler. Bu bağlamda *yoksulluğu tanımlama ve nedenselleştirme* süreçlerinin *iktidar, bilgi ve hakikat rejimlerinden* bağımsız bir biçimde işlendiğini söylemek neredeyse olanaksız.

Fairclough (1995: 91) “söylemin teknolojileştirilmesi” terimini kullanarak söylemi, hem dilsel hem de toplumsal bir yapı olarak değerlendirir ve toplumsal ilişkilerin söylemsel olarak kurulduğunu ileri sürer. van Dijk (2011: 3-5, 387-388, 392-393) ise söylemi, ideolojik yapıların kurulması ve yeniden üretilmesinde

merkezi bir araç olarak görür; özellikle egemen grupların, tahakküm ve eşitsizlik üretimini söylem aracılığıyla meşrulaştırdığına işaret eder.

Butler'a (2002: 13, 25, 40, 43-44) göre, toplumsal kimlikler –örneğin cinsiyet, etnisite, sınıf ya da “yoksulluk” gibi statüler– doğuştan, özsel ya da sabit yapılar değil; söylem aracılığıyla sürekli olarak *yeniden üretilen* ve *performans yoluyla pekiştirilen* toplumsal inşalardır. Butler'ın yaklaşımında *söylem*, yalnızca tanımlayan değil, aynı zamanda *eyleme geçiren, özneyi kuran* ve onu belirli normlara göre *düzenleyen bir pratiktir*. Bu nedenle *söylem*, yalnızca bir temsil alanı değil, aynı zamanda öznel konumların yaratıldığı ve güç ilişkilerinin bedenlere kazındığı bir *iktidar teknolojisi*dir.

Bu çalışmada söylem kavramı, yoksulluğun nedensel açıklama ve tanımlama biçimlerinin hangi epistemolojik arka plan ve bilgi rejimleri çerçevesinde üretildiğini tartışmak amacıyla kullanılmaktadır. *Yoksulluk*, bu bağlamda yalnızca maddi yoksunlukla sınırlı bir durum değil, belirli söylemler aracılığıyla *kurulan, sınıflandırılan, normalleştirilen* ve *meşrulaştırılan* toplumsal bir sorun olarak ele alınmaktadır. Söylemin bu kurucu işlevi, yoksulluğa dair tanımlamaların tarafsız bilgi aktarımları değil, belirli iktidar yapılarını sürdüren ideolojik araçlar olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu nedenle, söylem çalışmanın yalnızca kavramsal değil, aynı zamanda yönetsel temel kavramlarından biridir.

Eleştirel Söylem Analizi

ESA dil ve iktidarın görünüşleri arasında ilişki kurar. Wodak (2001: 2) ESA'yı, dilde ortaya çıkan tahakküm, ayrımcılık, güç ve kontrol gibi şeffaf ve opak yapısal ilişkilerin analizi olarak tanımlar. “Eleştirel” yönü ise, şeyleri [burada yoksulluğu] olduğu gibi kabul etmemeyi, karmaşıklığı ortaya çıkarmayı, indirgemecilik, dogmatizm ve ikilemlere meydan okumayı, sorgulamalarda öz-düşünücü (self-reflection) olmayı ve bu bakışla, opak güç ilişkileri ve ideolojilerin yapısını açığa çıkarmayı hedefler (Wodak, 2001: 9-10).

van Dijk'a (2001: 96) göre ESA “sosyal sorunlara, özellikle de iktidar suiistimali veya egemenliğin üretimi ve yeniden üretilmesinde söylemin rolüne odaklanır”. Belirli bir toplumsal sorun [burada yoksulluk] ESAYA tabii tutulduğunda öncelikli *amaç*, ilgili disiplin, paradigma veya söylem kuramlarına katkı sunmak değil; incelenen toplumsal sorunu iyi anlamak, onunla ilgilenmeye motive olmak ve spesifik katkılar sunmaktır. ESA kullanarak toplumsal sorunların ayrıntılı anlaşılmasına odaklanmak, kuramsal sorunları görmezden gelmek anlamına gelmez. Çünkü kuramlar, sorunların esaslı anlaşılmasını sağlayan işlevsel çerçeveler sunarlar; bu bakımdan önemlidirler ve eleştirilebilirler (van Dijk, 1993: 252).

Fairclough (1995: 132-133) ESA'yı a) söylemsel uygulamalar, olaylar ve metinler ile b) daha geniş sosyal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasındaki genellikle opak olan nedensel ve belirleyici ilişkilerin sistematik araştırması olarak

tanımlar. Burada maksat, olayların ve metinlerin iktidar ilişkileri ve iktidar mücadelelerinden nasıl ortaya çıktığını ve ideolojik olarak nasıl şekillendiğini araştırmak; söylem ile toplum arasındaki ilişkilerin opaklığının, iktidarı ve tahakkümü güvence altına alan bir faktör olduğunu açığa çıkarmaktır.

van Dijk (1993: 253) ESA'yı tahakküm ve eşitsizliğin yeniden üretiminde söylemin rolünü sorgulayan politik bir eleştiri olarak görür. Bu eleştiri tikel ya da tesadüfi değil, yapısal güç ilişkilerinin temel nedenlerine, koşulları ve sonuçlarına odaklanır. Yeterlilik ölçütleri yalnızca gözlemsel, betimleyici veya açıklayıcı değil; başarısı değişime katkısı ve etkililiğiyle ölçülür. Bu nedenle, ESA araştırmacıları aynı zamanda sosyal bilimci, eleştirmen ve aktivisttirler. Dolayısıyla, ESA doğası gereği normatiftir ve her eleştiri belirli bir etik zemine dayanır.

Bu bağlamda çalışmanın merkezinde, yoksulluk kuramlarında ileri sürülen *iktidar yüklü nedensel açıklama* ve *tanımlama biçimlerinin* soybilimsel sorgulanması ve eleştirel söylem analizi yer almaktadır.

“Eleştirel söylem analizi, egemenlik ve eşitsizliğin (yeniden) üretiminde dilin, dil kullanımının, söylemin veya iletişimsel olayların rolünü açıklayabiliyorsa, eleştirel toplumsal veya politik analizlere önemli ve özel bir katkı sağlayabilir. Söylemin egemenliğe dahil olduğu iki ana boyut olduğunu göstermeye çalıştık, yani belirli bağlamlarda metin ve konuşmada egemenliğin yürürlüğe konulması ve daha dolaylı olarak söylemin başkalarının zihinleri üzerindeki etkisi yoluyla. İlk durumda, baskın konuşmacılar başkalarının iletişimsel haklarını etkili bir şekilde sınırlandırabilir, örneğin iletişimsel olaylara, konuşma eylemlerine, söylem türlerine, katılımcılara, konulara veya üsluba (serbest erişimi) kısıtlayarak. İkinci durumda, baskın konuşmacılar kamusal söyleme erişimi kontrol eder ve dolayısıyla kamusal zihni dolaylı olarak yönetebilirler. Bunu, izleyicilerin zihinsel modellerini, tercih edilen sosyal bilişlerin, yani nihayetinde baskın grubun çıkarına olan sosyal bilişlerin (tutumlar, ideolojiler, normlar ve değerler) gelişme eğilimi gösterecek şekilde manipüle eden yapı ve stratejilerden yararlanarak yapabilirler” (van Dijk, 1993: 279-280).

“Batı toplumlarında ırkçılığın parlamento söylemi aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğine dair kısa bir analizle argümanımızı örneklendirdik. Nadiren açıkça ırkçı olsa da, bu tür az ya da çok ılımlı söylemler yine de beyaz grup gücünü, örneğin milletvekillerinin otoritesi aracılığıyla, yürürlüğe koyabilir ve aynı zamanda kamuoyunu etnik-merkezli veya ırkçı politikaların meşrulaştırılabileceği şekilde manipüle edebilir. Böylesi eleştirel bir analiz, öncelikle elitlerin kendi ilan ettikleri etnik ve ırksal hoşgörünün gizemini çözmeye ve ırkçılığı yaygın bir şekilde reddetmelerine meydan okumaya yöneliktir” (van Dijk, 1993: 280).

Bulgular ve Yorumlar

Bulgular, *yoksulluğun tanımı ve nedenlerine ilişkin yapılan kuramsal açıklamaların epistemolojik zemini ve paradigmatik yaklaşımlarına* göre üç başlık altında sınıflandırılarak yapılandırıldı: *Alt Kültür Eksenli Davranışçı Yaklaşım*, *Piyasa Rasyonalitesi Eksenli İşlevselci Yaklaşım* ve *Üretim İlişkileri Eksenli Çatışmacı Yaklaşım*. Bu paradigmatik yaklaşımları temsil eden kuramcılar, yazına katkıları, tanımlama ve nedensel açıklamaları serimlendi. *Soybilimsel yaklaşım* kullanılarak sınıflandırılan üç paradigmatik duruş doğrultusunda, yoksullukla ilgili yapılan tanımlama ve nedensel açıklamaların *söylemsel referans çerçeveleri ve bilgi-iktidar ilişkileri eleştirel söylem analizine* tabi tutularak yorumlandı.

Burada yapılan paradigmatik sınıflandırmanın, bilimsel eleştiri ve sorgulamaya açık olduğunu da belirtmek gerekir. Kuşkusuz, analitik ayırma temel alınan ölçünler değiştiğinde, sınıflandırmanın biçimi ve içeriği de değişebilir. Ayrıca, söz konusu paradigmatik yaklaşımları temsil eden kuramsal çerçevelerin özdeş olmadığını ve kimi durumlarda paradigma ile karşıtlık içeren argümanların da öne sürüldüğü söylenebilir. Örneğin aşağıda piyasa rasyonalitesi eksenli işlevselci yaklaşımda konumlandırılan Amartya Sen (2000) yoksulluğun nedenlerine ilişkin kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler (ör. cinsiyet, kast, etnisite vb. temelli ayrımcılıklar) hususuna da değinirken daha çok üretim ilişkileri eksenli çatışmacı yaklaşımın yapısal sistem eleştirisi argümanlarıyla tutarlı bir neden ileri sürer.

Çok katmanlı, kesişimsel ve yapısal bir olgu olarak yoksulluğun gelenek, dini inanç, cinsiyet, alt-kültür, ekonomi politiği vb. gibi birden çok faktörün etkisine açık olduğu söylenebilir. Söz konusu faktörlerin yoksulluk olgusu üzerindeki etki oranlarının durumsal ve bağlamsal olduğu açıktır. Dolayısıyla hangi faktörün nerede, ne zaman ve hangi koşulda ortaya çıkacağı ve ne ölçüde/ oranda yoksulluk sürecini etkileyeceği değişkenlik gösterir. Bu bağlamda, “bütüncül yaklaşımlar”da genellikle düşülen hatadan kaçınmak için yoksulluğu etkileyen değişik faktörlerin değişen durum ve bağlamlara göre etkilerinin değişebileceğinin altını çizmek yerinde olacaktır.

Alt Kültür Eksenli Davranışçı Yaklaşım

Bu yaklaşım, *yoksulluğu bireylerin tutumları, davranışları ve içinde buldukları “alt kültür” ve/veya “bağımlılık kültürü” üzerinden açıklar*. Bu paradigmatik yaklaşımın önde gelen kuramcılarından Lewis (1966: 19 ve 21) *yoksulluğu* yalnızca maddi mahrumiyet veya bozuk örgütlenme (disorganization) değil, aynı zamanda kuşaktan kuşağa aktarılan kendine özgü norm ve değerleri olan ayrı *bir yaşam biçimi* olarak tanımlar. Ona göre, –yoksulların, içinde buldukları koşullara tepki olarak geliştirdikleri ve zamanla kendini yeniden üreten– *yoksulluk kültürü*, umutsuzluk ve dışlanmışlık duygusuyla

başa çıkmak için ortaya çıkan, ancak uzun vadede bireylerin toplumsal yükselme olasılığını zayıflatan *bir yaşam tarzıdır*. Lewis, *yoksulluğun* nedenini kurulu düzenin yarattığı fırsat eşitsizliği ve düşük ücret gibi *yapısal koşullar* sonucunda oluşan *yoksulluk kültürü* ve bu kültürün sosyal öğrenme ve kültürel aktarma yoluyla yoksul bireylerin tutum ve davranışlarında yeniden üretmesinde görür.

Harrington (1962: 175) yoksulluğu üretim ilişkileri çerçevesinde *yapısal* bir sorun olarak nitelendirir. Ancak yoksulluğun *kültürel* ve *tinsel* boyutlarını da içeren üç boyutlu bir yoksulluk tanımlaması yapar: temel *maddi* gereksinimlerden yoksunluk, yeni fırsatlardan yararlanma konusunda *tinsel* olarak çaresizlik ve karamsarlık duygusuna kapılmak ve içinde bulunduğu toplumdaki refah düzeyi ortalamasının altında bir *refah payına* sahip olma durumu. Harrington (1962: 17) “yoksul olmak, topluma hâkim kültürden radikal biçimde farklı bir kültür içinde büyümektir” diyerek *yoksulluğu* bir tür *altı kültürel kimlik*, yoksulları ise “kendine özgü bir dili, tını ve dünya görüşü” olan *yaltılmış içerideki yabancılar* olarak karakterize eder. Harrington (1962: 14-18 ve 158) *yoksulluğun* nedenini kişisel başarısızlık veya tercihlerde değil; kapitalizmin doğasında bulunan *ekonomik eşitsizlik, kurumsallaşmış irksal ayrımcılık, yetersiz sağlık ve barınma olanakları, düşük eğitim, teknolojik otomasyon ve sanayisizleşme* sonucunda artan işsizlik gibi dizgesel değişkenlerde arar. Ona göre yoksulluk sadece *ahlaki* değil, aynı zamanda *ekopolitik* ve sosyolojik anlamda *çoklu-sorun* (multiproblem) kümesidir.

Yoksulluğu sözlükteki tanımına işaretle “para veya maddi varlıkların eksikliği” olarak ele alan Banfield (1974: 129-130) “Bu eksiklik ne kadar ciddidir?” ve “‘Fakir’ ne kadar fakirdir?” sorularını sorar. Bu sorulara cevaben, yoksulluğu dört farklı oluş biçimine göre derecelendirir: “biyo-fiziksel yaşamı sürdürmek, aç kalmamak, soğuktan korunmak, tedavi edilebilir veya önlenebilir hastalıklardan muzdarip olmayı önlemek için *yeterli gelir yokluğu* (destitution); ‘temel refahı’ (konfor ve rahatlıktan farklı olarak) sağlamak için *yeterli gelir eksikliği* (want); ciddi ve kalıcı rahatsızlık veya sıkıntıyı önlemekte *zorluk çekmek* (hardship). Ayrıca, yoksulluğun derecesinden ziyade türünü belirtmek için kullanılacak bir terim: diğerlerine kıyasla onların sahip olduğu yeterli gelir, statü veya diğer değerli şeylerden *görelî yoksunluk* (relative deprivation).

Banfield (1974: 123, 130-135, 142 ve 156) 1960’ların ABD’sinde mutlak yoksulluğun neredeyse bertaraf edildiği varsayımından hareketle yoksulluğu, görelî yoksunluk bağlamında tanımlar. Bu tanım, temel maddi ihtiyaçların eksikliğinden *yoksulluğu*, bireylerin toplumdaki diğerlerine göre kendilerini *yoksun hissettikleri tinsel bir durum* olarak anlama manasına gelir. Bu bağlamda Banfield, *yoksulluğu* ekonomik değil, *ahlaki-kültürel bir sorun* olarak tanımlar. Ona göre alt sınıfların yoksulluğu, *öz disiplin eksikliği, şuan yönlü (present-oriented) davranmaları ve gelecek planlayamamaları gibi kendi kültürel alışkanlıklarının bir sonucudur*.

Banfield (1974: 57-61) *yoksulluğun nedenlerini*, salt ekonomik veya ırksal ayrımcılık gibi yapısal nedenlerden ziyade, alt sınıfa özgü yoksulluk kültürü içinde bulunan bireyler tarafından benimsenen *kültürel ve davranışsal faktörlere* dayandırarak açıklar. O, kentli nüfusu dört sınıfa ayırır: üst sınıf, orta sınıf, işçi sınıfı ve alt sınıf. Her sınıfın, özellikle geleceğe yönelik tutumları açısından farklı kültürel kalıpları vardır. Banfield'e (1974: 54, 58, 61-62) göre alt sınıf, *diürtü kontrolü eksikliği, anlık tatmin arama eğilimi ve gelecekteki faydalar için şimdiki konfordan ödünç vermeyen ve şuan yönlü tedbirsiz* bir zihniyete sahiptir. Şimdiye odaklılık kuşak içi ve kuşaklar arası aktarılan öngörüsüzlük, sorumsuzluk, kültürel değerler ve sosyal kurumlara bağlılık eksikliği gibi davranışlara yol açar.

Murray (1994: 58) yoksulluğu “kaynağı ne olursa olsun eldeki nakit para meselesi” olarak ele alır. Ancak o, klasik anlamda bu tanımlamanın ötesine geçerek *yoksulluğu* yalnızca gelir eksikliği değil; aynı zamanda *ablaki, davranışsal ve kültürel bir sorun* olarak da tanımlar (1994: 19, 180, 183, 201, 212, 215 ve 219). Murray (1994: 36, 60, 154-155, 162, 170 ve 201) devlet tarafından uygulanan *refah politikalarının* kendisini *yoksulluğun öncelikli nedeni* olarak görür. O, refah politikaları kapsamında uygulanan *kötü huylu teşviklerin* devlet yardımına bağımlılık, aile parçalanması, sosyal sorumluluk ve çalışma ahlakının çökmesine yol açtığını ve kısır bir döngü içinde tekrarlanan bozuk işlevli bu tarzda *davranış kalıplarının* zamanla bir *alt-kültür* çehresine bürünerek yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılan süreğen bir olguya dönüştüğünü savunur.

Benzer bir yaklaşımla Le Grand (1991: 432-439) hükümetin “karşılama/sağlama”, “sübvansiyon” ve “düzenleme” şeklinde politikalar kapsamında piyasa koşullarına yaptığı müdahaleleri, yol açtığı bürokratik aksaklıklar veya yanlış teşvikler gibi *beklenmedik sonuçları* nedeniyle eleştirir. Le Grand (2003: 20) göre örneğin, yoksulluğu azaltan ve eşitliği teşvik eden bir sosyal güvenlik sistemi, bireylerin çalışma veya tasarruf etme teşviklerini azaltarak verimsizliğe yol açabilir.

Mead (1992: 48 ve 210) *yoksulluğu* esas olarak *pasif yoksulluk, çalışmama (nonwork) davranışı* ve devlet destekli refah yardımlarına *bağımlılık (dependency) kültürü* üzerinden tanımlar. Ona göre *yoksulluk* yalnızca maddi yoksunluk değil, *toplumsal olarak beklenen normlara uygun işlev ve sorumlulukların yerine getirilmemesi* sorunudur. Mead (1991: 7 ve 2020: 2 geri çekildi) yoksulluğun özellikle ABD'deki Afro-Amerikan ve Hispanshler gibi azınlık topluluklarında gözlemlenen *motivasyon ve disiplin eksikliği, iş ablaki ve moral bozukluğu, pasif yoksulluk ve bağımlılık* gibi *kültürel ve davranışsal faktörlerden* kaynaklandığını savunur.

Walker (1897) *yoksulluğu* sefaletten ayırarak *ekonomi temelli gelir kaynağı yetersizliği* nedeniyle yaşanan *sistemik bir geçimsizlik sorunu* olarak tanımlar. O, yoksullukla ilgili tek nedenli açıklamaları yetersiz bularak yoksulluğun aynı zamanda

kişisel pervasızlık, tedbirsizlik, yetersizlik ve başarısızlık gibi *ahlaki, zihinsel ve davranışsal hastalıklardan* kaynaklandığını da ileri sürer.

Nunes (2008: 7) Walker'ın yoksullukla ilgili düşüncelerini dört maddede özetler:

1. İnsan türü için doğal olarak belirlenmiş zor koşullar,
2. Sanayileşmeden kaynaklanan ikincil yoksulluk (örneğin, iş bölümü olgusu belirli kesimleri ağır çalışma ve yaşam koşulları altında düşük ücretle çalışmaya zorlar),
3. Büyük yasanın varlığı, [Matthew İncili, 25: 29] “çünkü bir şeye sahip olan herkese daha fazlası verilecek ve bolluk içinde olacak. Ama hiçbir şeye sahip olmayan kişiden, sahip olduğu o az şey bile ondan alınacaktır.”
4. Dikkatsizlik [savurganlık], tutumlu olmama ve işçi sınıflarının kötü alışkanlıkları.

Yorumlama

Alt kültür eksenli davranışçı kuramlar, literatüre hem kavramsal hem de politik düzlemde önemli katkılar sunar. Bu yaklaşım çerçevesinde geliştirilen *yoksulluk kültürü* kavramı, yoksulluğun *antropolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlarına* dikkat çeker. Alt kültür eksenli davranışçı çalışmalar, ABD gibi kapitalist batı toplumlarında *görünmez sefaleti, kent yoksullarının ortak ahlak, tutum ve davranış kalıplarını* belgeleyerek *kültürel yoksunluk, refah bağımlılığı ve kuşaklararası yoksulluk sarmalı* gibi kavramların gelişimine zemin hazırlar. Bu yaklaşım çerçevesinde yapılan yoksulluk araştırmalarında *alt sınıf kültürü, devlet destekli kötü buyru refah yardımları ve yoksul bireylerin genellikle şuan yönlü davranmaları* gibi değişkenler yoksulluğun temel nedenleri arasında gösterilir.

Alt kültür eksenli davranışçı yaklaşım, *mikro düzey etnografik ve nitel verilerin önemini* gösterdi. Bu bağlamda yapılan alan araştırmaları –istatistiksel makro analizlerin göremediği ayrıntıları– gözlem, yaşam öyküsü ve görüşme teknikleriyle yoksulların günlük yaşam ve bakış açılarının kayıt altına alınması ve literatüre geçilmesini sağladı. Bu kapsamda Lewis'in (1966), Porto Riko'lu yoksul ailelerin gündelik pratiklerini inceleyen, Harrington'un (1962) ABD'deki *görünmeyen yoksulluğu* açığa çıkaran ve Bourgois'in⁷ (2002) *kent merkezi yoksulluğu* inceleyen çalışmaları örnek gösterilebilir. Bu yönüyle alt kültür eksenli davranışçı yaklaşımın,

⁷ Philippe Bourgois bu çalışmasında, yoksulluğu yalnızca *ekonomik bir durum* veya *bireysel ahlak bozukluğu* ya da *kültürel bir çöküş* meselesi olarak **değil**, *ırkçılık, sınıf eşitsizliği ve kültürel direnişin karmaşık ilişkisi* çerçevesinde açıklar. Bourgois, kültür ve yapı arasında diyalektik bir ilişki kurarak, şehir merkezindeki yoksulların hayatta kalma ve yoksullukla baş etme stratejilerini analiz eder.

yoksulluğun insan yüzünü ve kültürel yönünü akademik literatüre kazandırarak önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.

Alt kültür eksenli davranışçı yaklaşım, *epistemolojik zemini, yöntembilimsel sınırlulukları ve söylemsel koyutları* nedeniyle ciddi surette eleştirel söylem analizlerine davetیه çıkarır. Eleştiriler şu gerekçelerle ileri sürülebilir: *mağduru suçlama*⁸ tuzağına düşmesi; yoksulluğun nedenini *alt sınıf kültürünün* değerler dizgesiyle yoğrulan toplumsallaşma süreçleri ve/veya yoksul bireylere atfedilen ahlaki zaaf, düşük motivasyon, düşük eğitim düzeyi ve bağımlı yaşam tarzı gibi *davranışsal kusurlar* temelinde açıklaması; yoksulluğu yapısal bir olgu olmaktan ziyade, alt dizgesel yan-görüngüler (epiphenomenon)⁹ şeklinde ele alıp mikro verilerle yetinerek metodolojik açıdan *parçacı* (elementarist)¹⁰ yaklaşması; egemen bilgi-iktidar rejiminin çerçevesinden bakarak –meslek edinme, eğitim, yerleşim yeri, konut vb. gibi konularda ırkçı, cinsiyetçi, etnikçi, dinci, mezhepçi, bölgeci ve yaş farkına dayanan ayrımcılıklar nedeniyle karşılaşılan fırsat eşitsizliği türünden– kurumsallaşmış *yapısal faktörlerin rolünü yeterince dikkate almaması* ve *egemen söylemi pekiştirme* riskini barındırması.

Eleştirel söylem analizi açısından bakıldığında, yoksulluğu alt kültür eksenli davranışçı yaklaşım çerçevesinde tanımlayıp nedenselleştiren açıklamaların, toplumsal iktidar ilişkilerini yeniden ürettiği anlaşılabilir. Örneğin Mead (1992) ve Banfield’in (1974) çalışmalarında, yoksullar “çalışmamaya yatkın oldukları” veya “alt sınıf kültüründe yetişip, o kültürün değerlerini kabullendikleri” için yoksuldurlar, şeklinde ileri sürülen örtük söylemlerin, egemen sermaye sınıfının

⁸ Harvey ve Reed (1992: 272 ve 292) Tomas Robert Malthus, Edward C. Banfiel, Ken Auletta ve William Julius Wilson’ı tüm yapısal sorunlara karşın, suçu yoksul bireylere yüklediği, “kurbanı suçladığı” gerekçesiyle eleştirir.

⁹ Yan-görüngü (epiphenomenon), toplumsal bir olgunun, onu üreten asli yapısal nedenlerden bağımsızmış gibi, tali, ikincil ya da yüzeysel bir sonuç olarak ele alınmasını ifade eder. Bu kavramsallaştırmada söz konusu olgu, daha derin tarihsel koşulların, üretim ve iktidar ilişkilerinin ürünü olarak değil; bu yapıların üzerinde beliren, ancak onları etkilemeyen bir *yansımaya* ya da *artık etki* olarak değerlendirilir (Bhaskar, 1979). Yoksulluğun epifenomenal biçimde ele alınması, onu kapitalist üretim ilişkilerinin ve eşitsiz güç dağılımlarının kurucu bir sonucu olmaktan çıkararak, bireysel ya da alt-kültürel düzeyde ortaya çıkan ikincil bir *sapma* olarak konumlandırır.

¹⁰ Parçacı (elementarist) yaklaşım, toplumsal olguları bütünsel ve ilişkisel yapıları içinde ele almak yerine, onları yalıtılmış ve birbirinden kopuk bireysel öğelere indirgeme eğilimini ifade eder. Bu yaklaşımda tarihsel ve dizgesel ilişkiler arka plana itilirken; bireysel tutumlar, davranış kalıpları ve mikro düzey değişkenler açıklamanın temel eksenine hâline getirilir (Martindale, 1981: 206-439). Yoksulluğun elementarist biçimde ele alınması, onu sınıf ilişkileri, üretim süreçleri ve kurumsallaşmış eşitsizlikler bağlamından kopararak, bireylerin davranışsal özelliklerine ve kültürel pratiklerine indirger.

zihniyetine uygun olarak yapısal eşitsizlikleri kamuoyunda meşrulaştırma işlevi gördüğü söylenebilir. İlaveten iyi niyetine rağmen Harrington'ın (1962) çalışması, böyle bir çifte etki yaratmıştır: yoksulluğu görünür kılarken bir yandan da “yoksullarda yanlış bir şeyler var” mesajı vererek ABD'deki orta sınıf okurun vicdanını rahatlatmıştır.

Bu noktada yoksulluk sorununa ilişkin yapılan tanımlama ve nedensel açıklamalardan ziyade Bacchi'nin (2009: 1 ve 5) ifadesiyle asıl mesele, sorunun “hangi epistemolojik ve ontolojik zemine oturtulduğu” ve “nasıl gösterildiği” meselesidir. Bu açıdan bakıldığında, bu yaklaşım çerçevesinde yoksulluğun nedeni olarak “gösterilen” *alt sınıf kültürü* ve *davranışsal alışkanlıklar sebep değil*, tarihsel olarak kapitalist düzeni çalıştıran düzeneklerin işleyişi sonucunda oluşan *dizgesel koşul* ve *sonuçlar* oldukları anlaşılabilir. Oppong'un (2022: 226 ve 230-231) ifadesiyle *yoksulluk kültürü yoksulluğun öncülü* değil, *yoksulluğun kısır döngüsünün bir sonucu ve onu sürdüren güç*tür. Dolayısıyla yoksulluk bireylere sunulan seçenekler içinden tercih edilecek bir yaşam biçiminden çok, maruz kalınan *olgasal bir sonuç* olabilir ancak.

Sonuçların sebepler yerine “gösterilmesi” nedeniyle, bu çerçevede yapılan yoksulluk *tanımlamaları*, *bütüncül ve kapsayıcı temsilden yoksun*, *parça veya alt-dizge odaklı* yanlış ontolojik ve epistemolojik zeminler üzerine inşa edilmiş yanıltıcı anlamlar olarak karşımıza çıkarlar. Egemen söylemin sınırları dahilinde çizilen böyle bir imgeleme, sorunun *yapısal yönünü görünmez kalmakla* kalmaz, merceği *yoksullaştırma süreçlerinden* (ör. ekonomik politikalar, sınıf ilişkileri, evren açıklama modelleri) *yoksullara* ve *yoksulluğun görünümüne* yönlendirir.

Yoksulluğu tanımlayıp nedenselleştirirken kültürel faktörleri bütünüyle reddetmemekle birlikte, bu faktörlerin aslında daha geniş toplumsal koşulların bir yansıması olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Dolayısıyla, alt kültür eksenli davranışçı yaklaşımın kavrayış ve anlama biçimini, çelişiklere yol vermeme koşuluyla, çatışmacı yaklaşımınkiyle sentezleyerek Erdoğan'ın (2002 ve 2023) editörlüğünü yaptığı çalışmalar örneğinde görüldüğü gibi daha kapsayıcı ve ayrıntılı analizlere zemin hazırlanabilir.

Piyasa Rasyonalitesi Eksenli İşlevselci Yaklaşım

Bu yaklaşımda yoksulluk, toplumsal sürekliliği sağlayan işlevsel bir pozisyon ve/veya geçici bir sapma olarak ele alınır. Bu paradigmanda bireylerin piyasa ilişkilerindeki konum ve performansları, piyasa mekanizmaları, rekabet, arz-talep dengesi ve iş gücü devinimi yoksulluğun başlıca nedenleri kaynağı olarak gösterilir. Aşağıda bu paradigmayı yansıtan ve yoksulluk yazınında çokça tartışılan kuramcılarının tanımsal ve nedensel açıklamaları tartışılarak eleştirel söylem analizine tabi tutulmaktadır.

Smith (1776 [2022]: 932) yoksulluğun maddi/ mutlak ve psiko-kültürel/ görelî boyutlarını zımnî bir biçimde birleştirek onu, *doğanın veya geleneğin gerektirdiği temel ihtiyaçları satın alamama durumu* olarak tanımlar. Smith yoksulluğun nedenlerini *yetersiz ekonomik büyüme, yetersiz işgücü verimliliği* ve daha az gelişmiş veya durağan ekonomilerdeki sosyal ve ekonomik yapıların doğası nedeniyle *düşük ücretlere* bağlar (Gilbert, 1997).

Booth (1889: 133-135) “yoksulluk çizgisi” ölçütünü kullanarak yoksulluğu, temel insan ihtiyaçlarının karşılanamaması durumu olarak tanımlar. Booth (1889: 146) tembellik, sarhoşluk, tutumsuzluk ve hastalık gibi biyolojik ve psikolojik alışkanlıklara işaret ederek yoksulluğun esas nedenini işsizlik, düşük ücret ve istihdam gibi piyasa koşullarına bağlar.

Rowntree (1902: 297 ve x) fiziksel verimliliği sürdürecekt kadar gelirden yoksunluk olarak tanımladığı yoksulluğu ikiye ayırır: “birincil yoksulluk” temel yaşam gereksinimlerinin karşılanmaması durumu; “ikincil yoksulluk” ise gelirin fiziksel verimlilik için yeterli olmasına rağmen, yararlı veya israf niteliğindeki diğer harcamalar için yetersiz olması durumu.

Rowntree (1902: 119-120 ve 140-145) *yaş, hastalık, kaza, ölüm ve ailenin büyüklüğü gibi demografik özellikler; alkol, kumar ve bahis oyunları gibi davranışsal alışkanlıklara* işaretlerle yoksulluğun yalnızca *düşük ücretten* kaynaklanmadığını, aynı zamanda *işsizlik, istihdam ve iş piyasasındaki kurumsal düzensizliklerle* de ilişkili olduğunu belirtir.

Townsend (1979: 31) yoksulluğu *görelî yoksulluk* ve *sosyal dışlanma* kavramları çerçevesinden bakarak tanımlar. Ona göre *yoksulluk* birey, aile ve grupların içinde yaşadıkları toplumda yaygın veya alışıla gelmiş olan onaylanan veya teşvik edilen beslenme çeşitlerini temin etme, etkinliklere katılma ve yaşam koşulları ve olanaklarına sahip olma kaynaklarından yoksun olma durumudur.

Townsend (1979: 116, 177, 369, 565, 588, 618 ve 823) *yoksulluğun nedenlerini gelir ve kaynak dağılımındaki eşitsizlikler, işgücü piyasası ve sosyal sınıf yapıları, toplumsal dışlanma mekanizmaları, devlet politikaları ve refah devleti eksiklikleri* gibi kurumsal ve toplumsal değişkenlere işaretlerle açıklar. Bu nedenselleştirme piyasa rasyonalitesi eksenli işlevselci yaklaşım ile üretim ilişkileri eksenli çatışmacı yaklaşım arasında kurulan bir köprü niteliğinde yorumlanabilir, ancak daha çok yapısal-işlevselci yaklaşımın sistem içi reform ve “iyileştirme” ilkeleriyle örtüştüğü söylenebilir.

Gans (1972) yoksulluğu yalnızca maddi yoksunluk üzerinden değil, toplumun işleyişine entegre edilmiş işlevsel bir olgu olarak tanımlar. Ona göre yoksulluk, toplumun ekonomik, politik, sosyal ve kültürel düzeninin sürekliliğini sağlayan bir araç işlevi görmektedir. Dolayısıyla yoksulluk, düşük ücretli ve prestijiz işlerin yapılmasını, ekonomik sektörlerin maliyetinin düşmesini ve başkalarının yükselmesini kolaylaştıran bir olgu işlevini yerine getirir.

Gans (1972: 276, 283) yoksulluğun nedenlerini de bu çerçevede ele alır ve “bırakın yapınlar” ideolojisi üzerine kurulu kapitalist düzenin yoksulları “gereksinim duyulan bir sınıf” olarak üretip yeniden ürettiğini ileri sürer. Böylece yoksulluk, bireysel başarısızlıkların değil, işbölümü ve toplumsal tabakalaşmanın bir sonucu olarak açıklanır.

Sen (1983: 153 ve 1987: 16) göreceli yoksulluk tanımının gerçeği yansıtmadığı ve yoksulluğun basit bir mutlak tanıma sıkıştırılamayacağı eleştirisinden hareketle çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olarak nitelediği yoksulluğu *yapabilirlik* ve *işlevsellik* kavramları çerçevesinden bakarak tanımlar. Sen (2000: 87) *yoksulluğu* standart gelir temelli bir tanıma sığdırmaksızın, “yapabilirliklerden” *yoksunluk* olarak tanımlar. *İşlevsellik* kavramı bir kişinin yapmak ve/veya olmak istediği şeyler, *yapabilirlik* ise kişinin sahip olduğu mal veya hizmetleri, bireysel ve sosyal haklarını kullanabilme “özgürlüğü” ile alakalıdır (Sen, 1989: 44). Sen’in geliştirdiği *yapabilirlik* kavramı, zamanla *insani yoksulluk* anlayışının gelişimine zemin hazırlar.

Sen (1981 ve 2000) *yoksulluğun nedenlerini bireylerin temel işlevleri yerine getirme kapasitelerini sınırlayan durumlar* (ör. beslenme, sağlık, barınma, eğitim ve toplumsal katılım eksikliği), *hakların ve fırsatların adil paylaşılmaması, kaynaklara erişimdeki eşitsizlikler* (ör. cinsiyet, kast, etnisite temelli ayrımcılıklar), *eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği* gibi sistem içi ekonomik, politik, hukuksal ve kültürel değişkenlerle açıklar.

Sen’in yoksulluğa ilişkin *yapabilirlik yaklaşımı* (capability approach), normatif ve eleştirel boyutları itibarıyla klasik işlevselci paradigmadan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Sen’in bireysel özgürlükleri, yapısal eşitsizlikleri ve kamusal müdahalelerin dönüştürücü rolünü vurgulaması, onu çatışmacı ve eleştirel geleneklerle temas eden özgün bir konuma yerleştirir. Bununla birlikte, bu çalışmada Sen’in yaklaşımının işlevselci paradigma başlığı altında konumlandırılması, yaklaşımın normatif-eleştirel içeriğinden ziyade, yoksulluğu *toplumsal sistemin işleyişi, insan sermayesi, kurumsal kapasite ve refah üretimi* bağlamında ele alış biçimiyle ilgilidir. Özellikle Sen’in yoksulluğu, *toplumsal sistemin bireylere aşgari işlevsellikleri sağlayamaması* üzerinden tanımlaması; *politika odaklı, reformist ve sistem içi iyileştirme* önerilerine dayanan çözüm çerçevesi, onu bu *çalışmanın analitik kurgusunda* “piyasa rasyonalitesi eksenli işlevselci yaklaşım” kategorisiyle kesitirilebilir kılmaktadır. Bu sınıflandırma, Sen’in yaklaşımını indirgemeci biçimde işlevselciliğe eklemekten ziyade, yoksulluk tanımlarının tarihsel ve paradigmatik dolaşımını görünür kılmayı amaçlayan soybilimsel bir analitik tercih olarak değerlendirilebilir.

Wilson (1990: 130, 137, 173-174) *yoksulluğu*, sanayi sonrası toplumda yapısal dönüşüm ve işgücü piyasasındaki daralma nedeniyle *fırsat eksikliği, uzun süreli işsizlik, eğitim ve yetenek eksikliği, mekânsal ayrışma (spatial mismatch) ırka dayalı sosyal dışlanma* sorunu olarak tanımlar. Wilson (1990: 165-166 ve 180 ve 1998: 1)

metropollerde sosyal ve mekânsal ayrışma bağlamında yoğunlaşan bu yoksulluğu “yeni kentsel yoksulluk” veya sınıf-altı yoksulluğu kavramlarıyla ilişkilendirir.

Wilson’a (1990: 3, 20, 63, 93, 109 ve 1998: 1-3, 10, 12) göre bireysel davranış ve kültürel değerlerden çok, devlet ve özel sektör tarafından uygulanan *kaynakların yeniden dağıtım mekanizmaları*, sanayi sonrası toplumlarda ortaya çıkan *sanayisizleşme sonucunda iş piyasasında daralma, refah devletinin gerilemesi ve sosyal yardımların kesilmesi, şehir içi mekânsal ayrışma, ırksal ayrımcılık, eğitime erişim eksikliği ve beceri yetersizliği, sosyal dışlanma ve toplumsal ağların zayıflığı* yoksulluğun kaynağıdır. Bu çerçevede Wilson (1990: 16-18, 77 ve 93-95), Murray’in refahın yoksulluğa neden olduğu kuramına karşı çıkar.

Thernstrom (1994) 19. yüzyıl Boston’ında toplumsal hareketlilik verilerini inceler. Çalışmanın bulguları, sanayi toplumunda yoksulluğun kalıcı bir süreç olmaktan ziyade, ekonomik dalgalanmalar nedeniyle belirli bireylerin geçici olarak içinde bulunduğu bir durum olduğunu göstermiştir. Toplumlar da cereyan eden dikey ve yatay hareketlilikler nedeniyle yoksulluğun genellikle *dinamik bir süreç* olduğu savı ileri sürülmüştür. Bulgular, göçmen ailelerin başlangıçta yoksul olsa da sonraki nesillerde gelirlerini artırabildiğini göstermiştir. Neo-klasik yaklaşımda yoksulluk ölçülürken *parasal ölçütlerin* öne çıkarıldığı, ancak *zamanla bireylerin fakirlik durumunun değişebileceği*, dolayısıyla *yaşam boyu gelir ve servet dinamiklerinin* de tanıma dahil edilmesi gerektiği savunulur (Davis ve Sanchez-Martinez, 2014: 22). Wilson (1990: 174 ve 183) gibi modern iktisatçılar da yoksulluğu, “geçici” ve “süreğen” olarak alt tanımlamalara ayırırlar.

Yorumlama

Piyasa rasyonalitesi eksikliğini işlevselci yaklaşım, yoksulluk olgusunu yalnızca *bireysel yetersizlikler* ve *alt kültür temelli davranışsal alışkanlıklarla* değil, aynı zamanda *piyasa düzenekleri, sistem içi fırsat eksiklikleri* ve *kurumsal işleyişlerle* ilişkilendirerek analiz eder. Ayrıca “görelî yoksulluk,” “ekonomik büyüme,” “insani gelişme” ve “sosyal içerme” gibi kavramları bilimsel tartışmalara kazandırarak *sosyal politikaların* üretilmesinde de etkili bir rol oynar.

İstatistiksel veriler temel alınarak yoksulluğun *görgül bir biçimde ölçülmesi* büyük bir ölçüde bu yaklaşım sayesinde gelişir. Booth’un (1889) *Londra yoksulluk haritaları* ve *yoksulluk çizgisi*, Rowntree’nin (1902) *birincil ve ikincil yoksulluk* ayrımı daha sonraki yoksulluk araştırmalarında kullanılan *yoksulluk endeksi* kavramına öncülük eder. Böylece *sayısallaştırılan yoksulluk karşılaştırılabilir, ön görülebilir, denetlenebilir ve kullanılabilir* bir sosyal olgu haline gelir.

Yoksulluğu süreç odaklı sistem içi bir olgu olarak ele alan Townsend (1979), Wilson (1990 ve 1998) ve Thernstrom (1994) gibi kuramcılar *sosyal dışlanma, mekânsal yoksulluk tuzakı, konsantre yoksulluk, süreğen yoksulluk* ve yukarı ya da aşağı

yönlü hareket eden *geçici yoksulluk* gibi kavramları geliştirerek yoksulluk yazınına kazandırır. Gans (1972), piyasa ekonomisinde yoksulluğun *işbölümü, toplumsal tabakalaşma* ve *ucuz emek ihtiyacı*ndan dolayı olması gereken *işlevsel bir olgu* olduğuna dikkat çeker. Le Grand (1991) *sosyal yardım* programlarının *yoksulluk tuzağına* yol açtığı durumları örneklerle betimleyerek alan yazınına kazandırır.

Piyasa rasyonalitesi eksenli işlevselci yaklaşım, *epistemolojik zemini, yöntembilimsel sınırlılıkları* ve *söylemsel koyutları* itibariyle eleştirel söylem analizlerine tabi tutulabilir. Eleştiriler şu gerekçelerle ileri sürülebilir: yoksulluğu “*normal, kaçınılmaz* ve *bozuk işlevli* sistem içi bir olgu olarak göstermesi; yoksulluğun sosyal boyutunu perdeleyerek bir *insan hakkı ihlali* ve *sosyal adalet sorunu* olarak değil, *ekonomik süreçlere* ve *istatistiksel verilere* odaklanarak gelir merkezli tanımlaması; nedenlerini ise *işlevsel ihtiyaçlar, piyasa veya devlet başarısızlığı, göç* ve *insan sermayesi eksikliği* gibi faktörlerle açıklamaması; *mülkiyet yapısı* ve *sınıf analizini* ihmal etmesi; işsizlikten kaynaklı yoksulluğun *yedek işgücü ordusu* oluşturduğu gerçeğini vurgulamaması; yoksulluğu azaltmak için yapılan *devlet desteklerini* *eleştirmesi*; ekonomik *büyümeden herkesin yararlandığı* tezini savunması; dolayısıyla verili olan kapitalist epistemolojinin söylemsel çerçevesini biçimlendiren temel ilke ve koyutları sorgulamadan ontolojik olarak alternatif üretim ilişkileri dizgelerinin olasılığını yoksulluk tartışmaları alanına dahil etmemesi/ dışlaması nedeniyle *egemen söylemi pekiştirme* riskini barındırması.

Piyasa rasyonalitesi eksenli işlevselci yaklaşımı yoksulluğun tanımsal ve nedensellik analizinde *veri odaklı, ekonomik süreç vurgulu* ve *politika bağlantılı* vazgeçilmez argümanlar sunsa da *yapısal eşitsizlik* ve *çelişkileri* yeterince dile getirmeyerek zımni bir biçimde *egemen toplumsal iktidar ilişkilerini yeniden üretir*. Örneğin Gans’ın (1972: 276, 283) yoksulluk toplumların süregelenliği için gereklidir varsayımından hareketle mevcut düzenin “makul” olduğu çıkarımına varılabilir. Böylece yoksulluğun dizgesel bağlamda ontolojik ve epistemolojik nedenleri ve sürmesine göz yumma mazereti oluşturulur. Benzer şekilde, “*piyasa başarısızlığı*” veya “*devlet başarısızlığı*” gibi sığ nedenselleştirmeler egemen söyleme alet edilerek daha derin dizgesel nedenleri gölgede bırakma işlevi görür. Keynesyen kuramcılar *insan sermayesi eksikliği, işsizlik* ve *gelir dağılımındaki adaletsizlik* gibi *semptomları* yoksulluğa *neden* olan faktörler arasında göstererek *epifenomenleri fenomen* yerine koyma yanılığına düşerler. Diğer yandan devlet yardımlarını yoksulluğun nedenleri içinde gösteren Le Grand (1991) ve Alcañiz-Colomer vd. (2023) gibi kuramcılar *devletin küçültülmesi* ve *akıllı devlet müdahaleleri geliştirilmesi* yönündeki politik uygulamalara entelektüel zemini hazırlarlar. Bu sebeple, 1990’da birçok ülkede sosyal yardım programları kısıtlanırken, söylem olarak “*devlet destekleri tembelliğe yol açar*” ve “*piyasa bilir*” gibi argümanlar benimsenir. Devamında birçok gelişmiş ülkede uygulanan neoliberal politikalar sonucunda *ekonomik büyümenin* hızlandığı

görülse bile *gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığı, orta ve alt sınıfların göreceli refah payının gerilediği* gözlemlenir (Harvey, 2005: 88, 112 ve 143).

Bu yaklaşım *toplumsal dışlanma ve çok boyutlu yoksulluk* olgularını başlangıçta yeterince dikkate almadığı için eleştirilir. Gelir merkezli tanımlar ve ekonomik süreçlere odaklanma, yoksulluğun *yapısal boyutunu* perdeler. Townsend (1979: 31) bu nedenle *göreceli yoksulluk* kavramını geliştirir ve yoksulluğun politik ve kurumsal boyutlarının da hesaba katılması gerektiğini vurgular. Sen (2000: 87) Townsend'in geliştirdiği *göreceli yoksulluk* kavramının yanıltıcı yönlerini eleştirir ve onun yerine *yapılabilirlik* kavramını geliştirir. Piyasa rasyonalitesi eksenli yapılan bu ve benzeri eleştiriler sonucunda “sosyal dışlanma,” “sosyal sermaye eksikliği,” “siyasi katılım eksikliği,” “ayrımcılığa maruz kalma” ve “temel hizmetlerden mahrumiyet” gibi kavrayışlar alan yazınına eklenir. Ancak van Dijk (1993: 280), egemen ideolojilerin bazen söylem düzeyinde kendini “ılımlı” eleştiriler içinde yeniden ürettiğine dikkat çeker. Bu bağlamda hangi nedenlerin öne çıkarılıp hangilerinin görmezden gelineceği ve yapılacak tanımlamalarda hangi değişkenlerin içerilip hangilerinin dışarıda tutulacağına ideolojik saikler sayesinde karar verilir. Böylece yoksulluk mekânsal ve zamansal olarak durumsallaştırılır, piyasa işleyişine koşullandırılır, normalleştirilerek meşrulaştırılır. Bacchi'nin (2009: 1 ve 5) ifadesiyle asıl mesele, sorunun “hangi epistemolojik ve ontolojik zemine oturtulduğu” ve “nasıl gösterildiği” meselesidir. Dolayısıyla yoksulluk gibi yapısal sorunların nedenini *dizge içi işleyen düzeneklerde değil, topyekûn dizgenin kendisinde* aramak ve ileri sürülecek tanımlamayı da ona göre yapmak daha ussal, gerçekçi ve kapsayıcı olabilir. Böylece süreçsel bir sonuç olarak *yoksulluk olgusu* üzerine odaklı analiz merceği, dizgesel neden olarak *yoksullaştırma sorunu* üzerine çevrilmiş olur.

Alt kültür endeksli davranışsal yaklaşımda görüldüğü gibi bu yaklaşımın da kendi varsayımları ve ideolojik arka planı vardır. Bu yaklaşımın güçlü yönlerini (veri odaklılık, yapısal süreçler vurgusu, politika bağlantısı) koruyup, zayıf yönlerini (yapısal eşitsizliği yeterince dile getirmeme, yoksulluğu doğal karşılama riski) giderecek şekilde ve günümüz literatüründe sıkça vurgulandığı gibi, *çok disiplinli ve çok boyutlu* bir perspektiften bakarak diğer yaklaşımlarla sentezleyerek daha kapsayıcı ve ayrıntılı analizlere zemin hazırlanabilir.

Üretim İlişkileri Eksenli Çatışmacı Yaklaşım

Bu yaklaşım, yoksulluğu toplumsal sınıflar arası *güç ve çıkar çatışmalarının bir ürünü* olarak ele alır. Paradigmatik koyutlarını Marksist kuramdan alan bu yaklaşım kapitalist üretim biçiminde *zenginlik ve yoksulluğun* birlikte ve karşılıklı olarak *oluşturduğunu* savunur. Aşağıda çatışmacı yaklaşım çerçevesinde yoksulluk alan yazınında çokça tartışılan kuramcılarının yoksulluğu tanımlama ve nedenselleştirme argümanları serimlendikten sonra eleştirel söylem analizine tabi tutulmaktadır.

Marks (1982: 671-672, 677-682, 798-799) kapitalist düzene özgü yoksulluk olgusunu doğrudan tanımlamasa da onun temel tanımlayıcı özelliğini içinde *zorlama, tabakküm ve sömürü* öğelerini barındıran *emek-ücret ilişkisi* sonucunda ortaya çıkan *artı-değer* olgusunda görür. Marks'ın kuramında sömürü ilişkileri ve toplumsal sınıflararası iktidar çatışması üzerine kurulu kapitalist düzende yoksulluk, zenginliğin ikizi olarak doğar ve bu kaçınılmazdır. Marks *yoksulluğun nedenini* üretim araçlarının özel mülkiyeti, sermaye birikimi, artı-değerin türevleri olan kar, getirim ve enflasyon aracılığıyla emeğin sermaye sınıfı tarafından sömürülmesi ve emperyalist emeller doğrultusunda sömürgeci yayılma gibi ilke ve özelliklere yaslanan *kapitalist üretim ilişkilerinde* görür.

Yoksulluk olgusunu –çatışmacı yaklaşımın uluslararası ilişkiler düzleminde emperyalist sömürgeci ilişkilere örnek teşkil eden– 19. yüzyılda Britanya-Hindistan ilişkileri kapsamında analiz eden Naoroji (1901: 39) ilişkiyi “Servet Boşaltımı” (Drain of Wealth) kavramsallaştırmasıyla tanımlar. Bu bağlamda Naoroji (1901: 50) Hindistan'daki *yoksulluğun* İngiliz Halsey'in 21 Haziran 1872'de *Bombay Gazette*'de yazdığı yazıda “utanç verici/ sefil yoksulluk” (abject poverty) kavramı üzerinden toprağa, toprak sahibine, tefeci ve hükümete [dolayısıyla üretim araçlarına sahip ve üretim ilişkilerini yönetenlere] *kölelik süreci* olarak betimler. O (1901: viii, 31, 141-142, 212, 332, 579), Hindistan'daki *yoksulluğun* başlıca *nedenini sömürgeci yönetimde* görür ve onun aracılığıyla servetin sistematik olarak Britanya'ya aktıldığıının altını çizer. Bu akıtma/boşaltma Hindistan'da çalışan İngiliz yetkililere ödenen idari hizmet ve yüksek maaşlar, doğal kaynakların boşaltımı ve Hindistan halkının orada üretilen zenginliğe erişiminin ekonomik ve politik olarak engellenmesi şeklinde tezahür eder.

Harvey (2005: 7, 16, 25, 76, 96, 144, 176, 185, 202) *yoksulluğun* iktidar ilişkileri, sistemik sömürü ve yapısal eşitsizlik öğelerini içeren *kapitalist birikimin* diğer yüzü olarak betimler. Harvey günümüz toplumlarında *yoksulluğun temel nedenini* arkasında sermaye sınıfının *birikim* kabiliyetlerini yeniden güçlendirme projesi olarak devletler tarafından uygulanan *neoliberal politikalarda* görür. Ona göre bu politikalar kapsamında uygulanan *özelleştirme, finansallaşma, esnekleştirme* vb. gibi süreçler ücretlilerin reel gelirlerinin duraksaması veya düşmesine, kamusal hizmetlerin zayıflamasına, sermaye birikimini hızlandıracak düzeneklerin uygulanması sonucunda zengin ile fakir arasındaki yaşam olanaklarına sahiplik farkının dramatik biçimde artmasına, dolayısıyla da yoksulluğun derinleşmesi, yaygınlaşması ve yeniden üretilmesine yol açar. Benzer bir biçim Harvey'den önce Miliband (1969) kapitalist düzende devleti egemen sermaye sınıfının çıkarlarını koruma işlevinin bir parçası olarak görmüş ve yoksulluğun yeniden üretilmesini bu saptamaya açıklamıştı.

Wright (1995: 85, 88-89, 90-93, 95 ve 98) *yoksulluğu* basit gelir eşitsizliği ölçümlerini aşan kapitalizmdeki yapısal ekonomik baskı, sömürü ve sınıf ilişkileri içinde konumlandırarak emek gücünü satacak fırsat bile bulamama, üretim araçlarının denetiminden yoksun bırakılma, işgücü piyasasında en zayıf sınıfsal konumda konumlanma ve *kapitalizme için yapısal bir olgu* olarak tanımlar. Wright *yoksulluğun* sermaye sınıfının artı değere el koymasından dolayı oluşan sistematik emek sömürsü, üretim ve tüketim kaynaklarının denetimi yoluyla sınıf temelli ayrımcılık, sosyal dışlanma nedeniyle eğitim veya beceri eksikliği şeklinde tezahür eden yapısal engeller, “sınıf içi ilişkilerde çelişkili konumlar” ve sınıf çatışmaları sonucunda işleyen dinamik sınıf süreçleri ve eko-politik tahakküm temelli egemen iktidar ilişkilerinden *kaynaklandığını* altını çizer.

Wright’tan önce Anderson (1964) *yoksulluğu* sadece ekonomik yetersizlik değil, aynı zamanda yapısal olarak sosyal dışlanma, eğitim eksikliği ve sosyal refah kaynaklarına erişememe durumu olarak tanımlar. O yoksulluğun *nedenlerini* bireysel kusurlardan ziyade kapitalist toplum yapısının tarihsel, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel (ideolojik) ilişkisel koşullarına bağlayarak sosyal politikalar kapsamında uygulanan ekonomik kalkınma programlarında refahın dağılımı ve sosyal hizmetler gibi faktörlerin yoksulluk üzerindeki etkisine değinir. Anderson (1964: 518) uygulanan kalkınma programlarıyla birlikte yükselen ekonomik büyüme oranı göstergelerinin tek başına yoksulluğun nedenlerini ortadan kaldırmakta etkili olmadığını göstererek amaçlı “yoksulluk programları”na ihtiyaç olduğunu altını çizer.

Anderson (1987: 37) ekonomiyi matematikleştirerek yoksulluk meselesini bütüncül çerçevede ele almayan ekonomistleri şu sözlerle eleştirir:

“Merak konusu olan, elbette sohbet arkadaşı olarak değil, ekonomistler burjuva toplumunun en ilginç entelektüelleri arasındadırlar. Kendilerini bilim insanları olarak sunarlar ve bilimin birçok taklidini yaparlar, ancak cilveli beyaz önlüklerini kamusal alanlarda giymeye cesaret edemezler. Ancak iki yüzyıldan fazla bir süredir kapitalizmin meşrulaştırıcı ideolojisinin, iç cephe için sinir gazının sadık üreticileri olmaktadır.”

Øyen’e (1996: 11-12, 14-15 ve 2004: 306-309) göre *yoksulluk*, toplumsal yapıyı düzenleyen hiyerarşik iktidar ilişkilerinin her düzeyinde sistematik olarak “üretilen” ve “aktif bir biçimde uygulanan” *kurumsal ayrımcılık, sosyal dışlanma, eğitime, sağlığa ve karar alma mekanizmalarına erişememe süreçleridir*. Øyen *yoksulluğun nedenlerini*, ona kasıtlı veya kasıtsız biçimde yol açan *failler ve onlar tarafından uygulanan süreçlerde* arar: örneğin gücünü halkın cehaletinden alan ve bunu bilerek sürdüren *diktatörler*, ucuz ve örgütsüz iş gücünden yararlanan sermaye sınıfı veya savaş çıkararak hedef kitlenin varlıklarını ele geçirme stratejilerini uygulayan örgütlü yapılar.

Yorumlama

Çatışmacı yaklaşım, yoksulluk literatürüne belki de *en derin teorik arka planı ve eleştirel bilinci* kazandırır. Bu yaklaşım birinci olarak yoksulluğu *siyasallaştırıp tarihselleştirerek* onun “doğal” veya “kaçınılmaz” bir olgu değil, *belirli üretim ilişkilerinin ürünü* olduğunu ortaya koyar. “*Yoksulluğun yapısal nedenleri*” kavramı bu yaklaşım sayesinde literatüre yerleşir ve perspektif *bireyden*, çıkar grupları *seçkinlere* ve *toplumsal sınıflara* kayar. Böylece yoksul kitlelerle egemen sınıf ve çıkar grupları arasındaki dinamik ve çok boyutlu iktidar ilişkilerinin önemi açığa çıkar. Böylece soybilimsel yaklaşım ve eleştirel söylem analizinin amaç ve işlevi yerine getirilmiş olur.

İkinci olarak pratik politika alanında *işçi hareketleri, sendikalar, sosyalist ve sosyal demokrat partiler* bu yaklaşımdan beslenerek ortaya çıkar ve güçlenir. Birçok ülkede çalışma saatlerinin kısaltılması, asgari ücret, sosyal sigortalar ve toprak reformu gibi yoksulluğu azaltıcı önlemler bu süreçler sayesinde hayata geçer. Yine sömürge ülkelerinde bağımsızlık hareketleri –Naoroji gibi kuramcıların katkısıyla– *yoksulluğun dış kaynaklı nedenlerine* dikkat çekerek meşrulaşır.

Üçüncü olarak ekonomik analizle ahlaki eleştiriye birleştiren bu yaklaşım *eşitlik perspektifinden* bakarak emek-sermaye arasında oluşan sömürü ilişkisi sonucunda ortaya çıkan yoksulluğun *ahlaken yanlış* olduğunu ima eder. Bu da yoksulluğa bakarken tarafsız bir gözlemci olmaktan öte, küresel yoksulluğun zengin ülkelerin politikalarının bir sonucu olduğunu ve bunun ağır bir adaletsizlik olduğunu ileri süren Thomas Pogge gibi *normatif bir duruş* sergileyen entelektüel bir eleştirmen olma fikrini doğurur.

Son olarak üretim ilişkileri eksenli çatışmacı yaklaşım “sermaye birikimi,” “Artı-değer sömürüsü,” “proleterleşme,” “prekarya,” “sınıf çıkarı,” “sınıf çatışması,” “mekânsal eşitsizlik,” “yoksulluk pornografisi,” “üretilen yoksulluk” ve “yapısal yoksulluk” gibi kavramları sosyal bilimler literatürüne kazandırarak yoksulluğun sadece para meselesinden ibaret olmadığını, onun ne olduğunu, nasıl sürdürüldüğünü ve yeniden üretildiğini açıklamaya yönelir.

Üretim ilişkileri eksenli çatışmacı yaklaşım, yoksulluğu ve nedenlerini anlamak için dizgesel çelişkilerle ilişkilendirilmiş açıklayıcı bir çerçeve sunsa da burada değinilecek yönleriyle eleştirel söylem analizine tabi tutulabilir. İlk olarak erken dönem kuramsal açıklamalarında yoksulluğun *bireysel* ve *kültürel boyutlarını* neredeyse bütünüyle *ihmal etme riskini* taşıyan –kapitalist düzenin insan tipine özgü– yoksulların öznel deneyimlerini, psikolojik ve kültürel faktörleri hafife alması; ikinci olarak neredeyse tüm toplumsal olguları sınıf çatışmasına bağlayarak *tarihsel determinizm* ve *ekonomik indirgemeciliğe* fazla yakınlık göstermesi sebebiyle elementarist yaklaşımın tuzağına düşme riski gerekçesiyle eleştirilebilir. Ancak Wright, Harvey ve Öyen gibi modern çatışmacı kuramcılar eskisine nazaran daha

çok boyutlu analizler yaparak *cinsiyet, ırk, etnisite, yaş* ve *çevre* gibi değişkenleri de sınıf analizine entegre ederek söz konusu eksikleri kapatmaya çalışırlar.

Üçüncü mesele, modern toplumlarda *sınıf* kavramının *tanımı* ve *ölçümü* ile ilgili karşılaşılan kavramsal ve metodolojik zorluklardır. Bir kişi aynı anda hem işçi hem de sermaye sahibi olabilir; Wright (1995: 95) bu durumu *sınıf içi çelişkili konumlar* diye kavramsallaştırır. Bu durum yoksulluk olgusunun homojen bir yapıya sahip olmadığını gösterir ve mikro düzlemde kesin analiz yapmayı zorlaştırır.

Bu nedenle, güncel kuramsal ve yöntemsel tartışmalarda hem makro hem de mikro analizin önemini vurgulayan “eleştirel realizm” yaklaşımı sıklıkla yankı bulmaktadır. Nitekim Davis ve Sanchez-Martinez (2014: 57-59), yoksulluğun karmaşık doğası gereği seçici bir sentez yapılması ve ekonomik analize sosyolojik ve siyasal boyutların eklenmesi gerektiğini savunur. Burada üretim ilişkileri eksenli çatışmacı yaklaşım kapsamında yoksulluğun çözümüne ilişkin önerilen stratejilerin eleştirisine, araştırma kapsamı dışında tutulduğu nedeniyle girilmemektedir.

Aşağıdaki tabloda bulgular kısmında ileri sürülen farklı paradigmatik yaklaşımları temsil eden kuramcılar, teme kavramları, temel varsayımları, yoksulluğun nedenlerine ilişkin açıklamaları ve söz konusu yaklaşımlara yönetilen eleştiriler özetlenerek verilmektedir:

Tablo 1: Yoksulluğa Dair Üç Paradigmatik Yaklaşımın Karşılaştırmalı Özeti

Yaklaşımlar	Alt-kültür Endeksli Davranışçı Yaklaşım	Piyasa Rasyonalitesi Endeksli İşlevselci Yaklaşım	Üretim İlişkileri Endeksli Çatışmacı Yaklaşım
Kuramcılar	Oscar Lewis, Edward Banfield, Lawrence Mead, Charles Murray	Peter Townsend, Herbert Gans, Julian Le Grand, Amartya Sen ¹¹	Karl Marks, Erik Olin Wright, David Harvey, Else Öyen
Temel Kavramlar	Kültür, Ahlâk, Tutum, Bireysel Seçim, Sosyalizasyon	İşlev, Verimlilik, Hak ediş, Marjinalite, Seçici Yardım	Sınıf, Sermaye, İktidar, Emek sömürüsü, Ayrımcılık
Temel Varsayımlar	Yoksulluk bireysel davranış, kültürel değerler ve ahlaki tercihlerle ilişkilidir. Yoksulların “kendi seçimleriyle” fakir kaldığı varsayılır.	Yoksulluk sistemin işleyişinde “işlevsel” bir konumdur; kaynakların verimli tahsisi ve sosyal düzenin sürdürülmesi için yoksulluk kaçınılmazdır.	Yoksulluk, kapitalist üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak sistematik şekilde üretilir; sınıfsal eşitsizlik yapısalıdır.
Yoksulluğun Nedenleri	Yetersiz sosyalizasyon, tembellik, sorumsuzluk, aile yapılarındaki bozulma	İşgücü piyasasının dinamikleri, beceri eksikliği, düşük üretkenlik, sosyal yardım sistemlerinin yanlış teşvikleri, piyasa düzenindeki bozulmalar	Artı-değer sömürüsü, işsizlik, düşük ücretli işler, sosyal politikaların geri çekilmesi, emek gücünün değersizleşmesi
Eleştiriler	Yapısal koşulları göz ardı eder; kurbanı suçlama eğilimi taşır; kültürel önyargılar içerir.	Normatif olarak sorunludur; yoksulluğu meşrulaştırabilir; eşitsizliklerin doğal olduğu varsayılır.	Mikro düzeyde farklılıkları ihmal eder; sınıf tanımları karmaşıktır; analizler deterministtir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturuldu.

¹¹ Sen’in “yetenekler yaklaşımı”, normatif ve eleştirel boyutları itibarıyla klasik işlevselci paradigmayla tam bir örtüşme içinde değildir. Bu tabloda Sen’in ilgili paradigma altında gösterilmesi, yaklaşımın yoksulluğu toplumsal işleyiş, kurumsal kapasite ve sistem içi iyileştirme mekanizmaları üzerinden ele alan analitik yönüne dayalıdır. Bu sınıflandırma, Sen’in normatif eleştirilerini dışlamak değil, yaklaşımının analitik düzeyde sistem içi bir iyileştirme mantığına dayanmasını görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Sonuç

Yoksulluğun ne olduğu ve nereden geldiğine dair tartışmalar azalmadan devam etmektedir. Kapitalist düzen ve ona özgü yoksulluğun, toplumsal-kültürel yaşamın ezeli-ebedi, ayrılmaz ve kaçınılmaz bir parçası olmadığı, yapısal-inşasal bir olgu olduğu savı yabana atılmamalıdır. Yoksulluk; *evren açıklama modellerinde yer alan kültürel değerler dizgesi, toplumsal güç ve üretim ilişkilerinin nasıl ve neye göre inşa edileceği, durum-iktidar ilişkilerinde insan bedeni/emeğinin konumu ve işlevi, doğal kaynakların hangi amaçlar uğruna nasıl kullanılacağı* gibi etkenlere bağlı olarak yeniden üretilebilir veya yok denecek düzeye indirilebilir. Bundan dolayı tarihsel akışta değişen epistemolojik, ontolojik, sosyal, ekonomik ve politik koşullarla birlikte yoksulluğun görünümü, nedenleri ve sonuçlarının da değiştiğine tanıklık edildi. Nitekim feodalist yönetim altındaki tarım toplumları, liberalist ve/veya sosyal-demokrat yönetim altındaki sanayi toplumları, neoliberal yönetim altındaki sanayi sonrası “risk toplumları”nda¹² farklı dinamikleriyle vücut bulan yoksulluk farklı çehreleriyle tezahür etti.

Bu çalışmada, yoksulluğun tanımı ve nedenlerine ilişkin alan yazınında çokça tartışılan açıklamalar soybilimsel bir sorgulama ve eleştirel söylem analizi tekniği ile farklı paradigmatik yaklaşımlar çerçevesinde ulamlandırıldı. Soybilimsel yaklaşımla, yoksulluk olgusunun tarihselliği, söylemsel inşası ve hiyerarşik bilgi-iktidar ilişkilerindeki dönüşümü betimlenmeye; eleştirel söylem analiziyle, farklı paradigmalardan yoksullukla ilgili geliştirdikleri anlamlandırmalar görünür kılınmaya çalışıldı. Bu doğrultuda, yoksulluğun yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda söylemsel, ideolojik, kültürel, normatif ve politik bir gerçeklik olarak nasıl inşa edildiği tartışılıp yorumlandı.

Bulgular yoksulluğun tek boyutlu kategorik tanımlar ile tam anlamıyla kavranamayacağını ortaya koydu. Uygulanan soybilimsel sorgulama tekniği ile yoksulluğun –farklı tarihsel momentlerde egemen *evren açıklama modellerinden* türetilen farklı *bilgi-iktidar ilişkileri* doğrultusunda– nasıl yeniden tanımlandığı gösterildi. Özellikle alt kültür eksenli davranışçı ve piyasa rasyonalitesi eksenli işlevselci yaklaşımlar çerçevesinde yapılan yoksulluk tanımları ve nedenselleştirmelerinin *söylemsel olarak* dönemlerinin egemen *evren açıklama modelleri* doğrultusunda iktidar ilişkileri ve sosyal politikaları nasıl meşrulaştırdıkları görüldü. Bu yaklaşımı temsil eden kuramcılarının tanımlama ve nedenselleştirmelerinde, yoksulluğun depolitize edildiği ve onun çağdaş görünümünün altında yatan iktidar yüklü üretim, birikim ve yönetim ilişkilerinden koparıldığı ifade edilebilir. Bunun yerine, meritokrasi, piyasa rasyonalitesi ve bireysel sorumluluğun vurgulandığı söylenebilir. Dolayısıyla muhafazakâr ve neoliberal ideolojilere zımni bir biçimde

¹² Ulrich Beck’in tanımladığı anlamda.

söylemsel meşruluk kazandırıldığı ve verili toplumsal dizgenin bir bütün olarak sorgulanmadığı iddia edilebilir.

Öte yandan çatışmacı yaklaşımda, yoksulluğun yapısal nedenleri büyük bir ölçüde görünür kılınca da *sınıfın tanımlanması, bilinci ve örgütlenmesindeki zorluklar* ve *mikro düzeydeki heterojenliklerin göz ardı edilmesi riski* görüldü. Örneğin yoksulluğu kapitalist düzene içkin ve özsel bir olgu olarak gören bu yaklaşım, *sömürü, dışlama* ve *ayrımçılık* gibi ilkeler üzerine kurulu mevcut *evren açıklama modeli, insan tipi* ve *insan ilişkilerinin* nasıl aşılabacağı sorusuna idealist yanıtlar sunmanın ötesine geçemediği söylenebilir. Bu durumda, güncel literatürde ortaya çıkan “eleştirel realizm” gibi metodolojik arayışlar, yapısal analiz ile eyleyici düzeyindeki deneyimleri birlikte değerlendirme çabasının bir yansımasıdır. Bu çabanın *sömürü, dışlama ve ayrımcılık gibi ilkelerden arınık bir evren açıklama modeli, insan tipi ve insan ilişkileri inşasını içeren bütüncül bir paradigmatik kavrayışı* gerektirdiğinin altı önemle çizilmelidir.

Mevcut kurulu düzende yoksulluğu münferit, geçici ve epifenomenal teknik bir mesele olarak ele almak yanıltıcı olur. Çünkü yoksulluk aslında epistemolojik, ontolojik, normatif ve pratik insan ilişkilerinde yeniden üretilen çok boyutlu toplumsal olgulararası ilişkileri içeren bir dizgesel mesele olarak karşımızda durmaktadır. Bu nedenle akademik çalışmalarda, yoksulları ve yoksulluğu bir epifenomenal mesele olarak sorunsallaştırmak yerine, elementarist değil bütüncül yaklaşarak “dizgesel yoksullaştırma” süreçleri ve olgusu üzerine odaklanmak daha isabetli ve gerçekçi olur. Bu doğrultuda yoksulluğun müsebbiplerini “fail” (perpetrator) (Øyen, 2004: 307) ve kendi yoksulluğundan sorumlu tutulan kişiyi “suçlu” (Malthus, 1803: 107, 141, 509 ve 515; Banfield (1974) ve Auletta’dan (1982) aktaran Wilson, 1990: 13) olarak *göstermenin* ötesine geçip bir bütün olarak “faili” ve “suçluyu” meydana getiren *dizgesel düzenek ve ilkeler üzerinden yoksulluk olgusunu tanımlama ve nedenselleştirme* daha doğru ve gerçekçi saptamalara vardırabilir.

Son olarak, yoksulluğun tanımı ve nedenlerine dair kuramsal yaklaşımların, yalnızca akademik değil, aynı zamanda siyasal ve ideolojik alanlarda da belirleyici etkilere sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle yoksulluğu anlamak, onun hangi paradigmatik kavrayışla değerlendirildiği ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada yoksulluk olgusunun “hangi epistemolojik ve ontolojik zemine oturtulduğu”nun ve “nasıl gösterildiği”nin önemini bir daha vurgulamak yerinde olsa gerek (Bacchi, 2009: 1 ve 5). Bu açıdan bakıldığında de Beauvoir’ın (1956: 273) “kadın doğulmaz, olunur” ifadesi “yoksul doğulmaz, olunur”a dönüştürülerek yeniden düşünülebilir.

Extended Summary

Introduction and Background

The article argues that poverty is not merely a shortfall of income, but a *multi-dimensional condition shaped by history and power relations*. It notes that despite global

wealth growth, *poverty remains pervasive*, implying that how poverty is defined is crucial to understanding its persistence. Poverty is presented as *not a neutral condition* but entwined with how society is organized. Notions of poverty have shifted over time – framed variously as a moral failing, an economic lack, or a cultural problem – depending on the *knowledge-power* regime of each era. In essence, poverty is as much a *discursive construct* as a material fact. Accordingly, drawing on Bacchi’s approach, the article suggests refocusing from static definitions of poverty to the *processes of impoverishment* that produce and perpetuate it.

Conceptual Framework and Methodology

Using a critical framework, the study combines *genealogical approach* with *critical discourse analysis (CDA)* to investigate how ideas about poverty have evolved. The genealogical approach (after Nietzsche and Foucault) traces the historical emergence of poverty concepts, exposing the power relations behind what comes to be accepted as “truth”. CDA examines how discourse about poverty reinforces or challenges social hierarchies. The authors review seminal poverty theories across paradigms, interrogating each paradigm’s assumptions and situating them in context. By treating poverty as a *historical and discursive construct*, this approach exposes the ideological underpinnings of mainstream poverty narratives.

Key Findings: Three Paradigms

The analysis identifies *three paradigms* of poverty explanation: a *subculture-axised behaviorist approach*, a *market rationality-axised functionalist approach*, and a *production relations-axised conflict approach*.

Subculture-Axised Behaviorist Approach

This view holds that poverty stems from the behavior or culture of the poor. The classic “culture of poverty” thesis and related “underclass” theories claim that the values and habits of poor communities perpetuate poverty. This perspective essentially *blames the victim* – casting poverty as the result of personal failings or a self-defeating subculture – and thus depoliticizes it by obscuring structural injustice. It aligns with conservative, meritocratic ideology and ignores how systemic barriers limit opportunities for certain groups.

Market Rationality-Axised Functionalist Approach

This paradigm views poverty as a functional or inevitable part of the socio-economic order – a byproduct of market dynamics that can be corrected through policy or growth. Modern thinkers such as *Amartya Sen* (with the concept of capability deprivation) broadened this approach to include social exclusion and lack of opportunities as central causes of poverty. While the functionalist

perspective contributed empirical tools and evidence that poverty has systemic roots, it often *normalizes poverty as economically inevitable*, focusing on technocratic fixes (economic growth, welfare policies) rather than questioning deeper power imbalances. By treating poverty as a technical problem instead of a result of structural power relations, it can implicitly reinforce the status quo.

Production Relations-axised Conflict Approach

This approach, rooted in Marxist analysis, interprets poverty as a structural outcome of *exploitation and power relations*. It posits that poverty is intrinsically linked to wealth – the accumulation of capital by some directly impoverishes others (poverty as the *twin of wealth*) – and later analyses applied this view to global processes like colonialism and neoliberal globalization. The conflict paradigm highlights *structural causes* of poverty, showing how laws, policies, and institutions perpetuate deprivation, and *politicizes poverty* by treating it as a result of hierarchic power structures rather than individual failure. However, this approach has its limits: early Marxian models were criticized as overly deterministic, ignoring cultural and individual agency. Contemporary conflict theorists incorporate factors like gender and race for a more nuanced analysis, but the paradigm still offers more critique than concrete solutions.

Conclusion

The article concludes that poverty should be understood as a *multi-layered, historical, and discursively constructed phenomenon*. Each paradigm – behavioral, functionalist, and conflict – yields partial insights but is limited by *ideological biases*. Definitions and explanations of poverty are not neutral; they reinforce the social order from which they emerge. Behavioral and *market rationality-axised* discourses *depoliticize poverty* by pinning it on individual shortcomings or market forces, legitimizing the status quo. *Production relations-axised* discourse *repoliticizes poverty* by locating its origins in hierarchic power relations.

The authors advocate a *holistic, process-oriented framework* for understanding poverty. Rather than treating poverty as a static category or only addressing its symptoms, researchers and policymakers should examine the *processes of impoverishment* – the intertwined economic, social, and political mechanisms that push people into poverty and keep them there. This means analyzing how factors like exploitation, exclusion, unequal opportunity, and policy choices systematically produce poverty. Shifting focus from the traits of “the poor” to the forces that impoverish reveals poverty not as an inevitable misfortune or personal failing, but as a product of alterable social arrangements. In sum, the study underscores that “one is

not born poor, but rather becomes poor” *through complex societal processes* – and that understanding those processes is crucial for tackling the roots of poverty.

Beyanlar

Katkı Oranı Beyanı

Birinci yazar olarak Artum Dinç’in katkı oranı %50’dir. İkinci yazar olarak Vildane Özkan’ın katkı oranı %50’dir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Destek ve teşekkür edilecek kimse bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, N., Marriott, A., Dabi, N., Lowthers, M., Lawson, M., ve Mugehera, L. (2022) *Inequality Kills: The Unparalleled Action Needed To Combat Unprecedented Inequality in the Wake of COVID-19*, Oxford: Oxfam International, <http://dx.doi.org/10.21201/2022.8465> (07.02.2025).
- Alcañiz-Colomer, J., Moya, M., ve Valor-Segura, I. (2023) “Not All Poor are Qual: The Perpetuation of Poverty Through Blaming Those Who Have Been Poor All Their Lives”, *Current Psychology*, 42, 26928–26944. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03804-6> (01.22.2025).
- Anderson, W. H. L. (1964). “Trickling Down: The Relationship Between Economic Growth and the Extent of Poverty Among American Families”, *Quarterly Journal of Economics*, 78(4), 511–524. <https://doi.org/10.2307/1879653> (29.01.2025).
- Anderson, W. H. L. (1987). “Apologizing for capitalism”, *Monthly Review*, 38(10), 37–48. <https://doi.org/10.14452/MR-038-10-1987-03> 5 (29.01.2025).
- Bacchi, C. (2009) *Analysing Policy: What’s the Problem Represented to be?*, Sydney: Pearson.
- Banfield, E.C. (1974) *The Unheavenly City Revisited*, Toronto: Little Brown and Company.
- Bhaskar, R. (1979). *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, Sussex: Harvester Press.
- Booth, C. (1889) *Life and Labour of the People in London*. Vol. 1: Poverty; East, Central and South London, London: Macmillan and Co., Limited.
- Bourgois, P. (2002) “Understanding Inner City Poverty: Resistance and Self-destruction Under US Apartheid”, J. MacClancy (Ed.), *Exotic No More: Anthropology on the Front Lines* içinde, 15–32, Chicago: University of Chicago Press.
- Butler, J. (2002) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York ve London: Taylor ve Francis.
- Cioran, E. M. (2003) *Çürümenin Kitabı*, (Fransızca’dan Çev. Haldun Bayrı), İstanbul: Metris Yayınları.
- Davis, E. P., ve Sanchez-Martinez, M. (2014) *A Review of the Economic Theories of Poverty*. London: National Institute of Economic and Social Research.
- de Beauvoir, S. (1956). *The Second Sex*, (H. M. Parshley, Trans.), London: Jonathan Cape.
- Erdoğan, N. (2002). *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, N. Erdoğan (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, N. (2023). *Kayıp Halk: Günümüzde Yoksulluk Halleri*, N. Erdoğan (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, London ve Newyork: Longman.
- Foucault, M. (1972) *The Archaeology of Knowledge* (A. M. Sheridan Smith, Trans.), New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1977) “Nietzsche, genealogy, history”, D. F. Bouchard (Ed.), *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews* içinde, New York: Cornell University Press, 139–164.
- Foucault, M. (1980) *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, C. Gordon (Ed.), (C. Gordon, L. M. J. Mephram, K. Soper Trans.), New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1981) “The Order of Discourse”, R. Young (Ed.), *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader* içinde, Boston, London ve Henley: Routledge ve Kegan Paul.
- Foucault, M. (1995) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, (A. Sheridan, Trans.), New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (2000) *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, (Çev. Işık Ergünden, Osman Akınhay ve Ferda Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gans, H. J. (1972) “The Positive Functions of Poverty”, *American Journal of Sociology*, 78(2), 275–289. <https://doi.org/10.1086/225324> (19.01.2025).
- Gilbert, G. (1997) “Adam Smith on the Nature and Causes of Poverty”, *Review of Social Economy*, 55(3), 273–291. <https://doi.org/10.1080/00346769700000001> (07.02.2025).
- Harrington, M. (1962) *The Other America: Poverty in the United States*, New York: Scribner.
- Harvey, D. (2005) *A Brief History of Neoliberalism*, New York: Oxford University Press.
- Harvey, D. L., ve Reed, M. (1992) “Paradigms of Poverty: A Critical Assessment of Contemporary Perspectives”, *International Journal of Politics, Culture and Society*, 6(2), 269–297.
- Le Grand, J. (1991) “The Theory of Government Failure”, *British Journal of Political Science*, 21(4), 423–442. <https://doi.org/10.1017/S0007123400006244> (10.02.2025).
- Le Grand, J. (2003) *Equity and Choice: An Essay in Economics and Applied Philosophy*, Taylor ve Francis e-Library.
- Lewis, O. (1966) “The Culture of Poverty”, *Scientific American*, (215)4, 19-25.
- Malthus, T. R. (1803) *An Essay on the Principle of Population, or, A View of Its Past and Present Effects on Human Happiness; With an Inquiry into Our Prospects Respecting the Future Removal or Mitigation of the Evils Which It Occasions* (2nd ed.), London: J. Johnson.

- Martindale, D. (1981) *The Nature and Types of Sociological Theory*, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Marx, K. (1982) *Capital: A Critique of Political Economy* (Vol. 1; B. Fowkes, Trans.). London: Penguin Books.
- Mead, L. M. (1991) "The New Politics of the New Poverty", *The Public Interest*, 103, 3–20.
- Mead, L. M. (1992) *The New Politics of Poverty: The Nonworking Poor in America*. New York: Basic Books.
- Mead, L. M. (2020) "Poverty and Culture [Retracted article]", *Society*. (57)4, 21–31. <https://doi.org/10.1007/s12115-020-00496-1> (23.01.2025).
- Miliband, R. (1969) *The state in Capitalist Society: An Analysis of the Western System of Power*, New York: Basic Books.
- Murray, C. (1994) *Losing Ground: American Social Policy 1950-1980*, New York: Basic Books.
- Naoroji, D. (1901) *Poverty and Un-British Rule in India*, London: Swan Sonnenschein ve Co.
- Nietzsche, F. (2009) *On the Genealogy of Morals A Polemical Tract*, Arlington-Virginia: Richer Resources Publications.
- Nunes, C. L. P. (2008) "The Economic Thought on Poverty Measurement: From the Nineteenth-Century to the Rediscovering Era", *ECINEQ Society for the Study of Economic Inequality*, 92, 1–25. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1272567> (01.02.2025).
- Oppong, S. (2022) "Locus of Control and Culture of Poverty: An Appraisal of Lawrence M. Mead's Ideas in 'Culture and Poverty'", *Academicus International Scientific Journal*, 13(25), 226–234.
- Øyen, E. (1996) "Poverty Research Redefined: Epistemological Considerations", E. Øyen, S. M. Miller, ve S. A. Samad (Ed.), *Poverty: A Global Review – Handbook on International Poverty Research içinde*, 3–17. Oslo: Scandinavian University Press.
- Øyen, E. (2004) "Poverty production: A Different Approach to Poverty Understanding", N. Genov (Ed.), *Advances in Sociological Knowledge içinde*, 299–315, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-663-09215-5_13 (01.02.2025).
- Rowntree B. S. (1902) *Poverty: A Study of Town Life*, London ve New York: MacMillan and Company.
- Sen, A. (1981) *Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation*, Oxford: Clarendon Press.

- Sen, A. (1983) “Poor, Relatively Speaking”, *Oxford Economic Papers*, 35(2), 153–169. <https://are.berkeley.edu/courses/ARE251/fall2008/Papers/sen83.pdf> (21.01.2025).
- Sen, A. (1987) *The Standard of Living*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen, A. (1989) “Development as Capability Expansion”, *Journal of Development Planning*, 19, 41–58.
- Sen, A. (2000) *Development as Freedom*, New York: Alfred A. Knopf.
- Smith, A. (1776/2022) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Toronto: Ryerson University.
- Townsend, P. (1979) *Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Resources and Standards of Living*, New York: Penguin Books.
- Thernstrom, S. (1994) *Poverty and Progress: Social Mobility in a Nineteenth Century City* (9th Printing), Cambridge, MA: Harvard University Press.
- van Dijk, T. A. (1993) “Principles of Critical Discourse Analysis”, *Discourse ve Society*, 4(2), 249–283. <https://doi.org/10.1177/0957926593004002006> (11.01.2025).
- van Dijk, T. A. (2011) *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, T. A. van Dijk (2nd Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Studies: A Multidisciplinary Introduction (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Walker, F. A. (1897) “The Causes of Poverty”, *The Century Magazine*, 55(1), 210–216.
- Wilson, W. J. (1990) *The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy*, Chicago: University of Chicago Press.
- Wilson, W. J. (1998). *When Work Disappears: New Implications for Race and Urban Poverty in the Global Economy*, CASEpaper 17, London: Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics and Political Science. <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/CASEpaper17.pdf> (20.01.2025).
- Wodak, R. (2001) “What CDA is About – A Summary of its History, Important Concepts and its Developments”, Wodak, R. and Meyer, M. (Ed.), *Methods Of Critical Discourse Analysis* içinde, London, Thousand Oaks ve New Delhi: SAGE Publications, 1-13.
- Wright, E. O. (1995) “The Class Analysis of Poverty”, *International Journal of Health Services*, 25(1), 85–100.

